

könyv
könyvtár
könyvtáros

1997
április

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1997. április

Tartalom

Könyvtárpolitika

Sebestyén Géza emlékülés	3
Somkuti Gabriella: Sebestyén Géza rövid pályaképe	3
Sonnevend Péter: Kortársunk Sebestyén Géza	5
Horváth Tibor: Két kézikönyv – két változás korszakában	10

Könyv és Nevelés

Dán Krisztina: Egy könyvtári pályázat tapasztalatai	16
--	----

Műhelykérdések

Nagy Anikó: CD-ROM-on a magyar sajtóbibliográfia	26
Pogány György: A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája	36
Bényei Miklós: Helytörténet, iskolatörténet, iskolai könyvtártörténet II. rész	43
Az NKA könyvtári szakmai kollégiuma közleménye	49

Pályázatok

A Soros Alapítvány könyvtár-támogatási pályázata	50
Pályázat a kortárs magyar irodalom népszerűsítésére	53
Az Informatikai és Könyvtári Szövetség hírei	54
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	56

Lapunk e számában Karácsony Ernő székelyudvarhelyi képzőművész alkotásaiból válogattunk.

Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné

Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné, Bonyháy Ágnesné

From the contents

SZÖRATVNYHON HATVNYI
Géza Sebestyén memórial session: papers of Gabriella Somkuti, Péter Sonnevend and Tibor Horváth (3);
Krisztina Dán: Lessons of a competition for libraries (16).

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Debreceni Megyei Könyvtár főmunkatársa; *Dán Krisztina*, a BPI főmunkatársa; *Horváth Tibor*, az OPKM főigazgatója; *Nagy Anikó*, az OSZK osztályvezetője; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Somkuti Gabriella*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Sonnevend Péter*, a JPTK főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

Borostyániné Rákóczi Mária, Poprády Géza, dr. Skaliczki Judit

Szerkeszti:

Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: Poprády Géza, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: Burány Tamás

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 97.095

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Sebestyén Géza emlékülés

Az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Könyvtárosok Sallai István Társasága február 13-án tartotta meg az OSZK húsz éve elhunyt főigazgatóhelyettesének emléke előtt tisztelegő emlékülését. A nemzeti könyvtár dísztermét megtöltő nagy számú közönség színvonalas előadásokból kaphatott képet Sebestyén Géza sokoldalú szakmai és könyvtárszervező munkásságáról, vezetői és munkatársi erényeiről, valamint arról is, hogyan él és hat tovább „kortársunkként” az elgondolásait, eszméit továbbvivő és továbbfejlesztő könyvtárosok, könyvtárpolitikusok munkájában.

Az alább következő három előadást – szerzőik bizalmát megköszönve – örömmel adja közre a 3K. Rajtuk kívül még másik három előadást hallhattak az érdeklődők. *Szilvássy Judit* „Sebestyén Géza és a nemzetközi információs rendszerek” címmel az ünnepelt közvetlen munkatársaként ismertette annak szívós és taktikus törekvéseit a korszerű információs szolgáltatásba történő bekapcsolódás érdekében. *Kégli Ferenc* az utódok, a munkát folytatók nemzedéke szemszögéből szólt a Magyar Könyvészet retrospektív ciklusairól. (Megjelenik a Könyvtári Figyelőben). Végül *Farkas László* 1958-tól Sebestyén Géza haláláig tekintette át imponáló pontossággal, részletes okadatolással hatalmas közös munkájukat: az OSZK vári épületének tervezését és előkészítését. Reméljük, a folyóirat terjedelmi kereteit meghaladó írás valamely más módon publikussá válik.

Sebestyén emberi arcát, keresztény-polgári értékvilágát fia, *Sebestyén György* idézte meg néhány villanásban. A díszterem bejáratánál néhány tárlóban elhelyezett fotók, iratok és relikviák közül kettő különösen érdekesen mutatta meg ennek az értékvilágnak a megnyilvánulását egy olyan ember életében, aki egyébként tartózkodott mindenféle demonstratív politikai akciótól. Az egyik dokumentum az 1936-ban, hallei tartózkodása során a náci könyvmáglyáról ki- és hazamentett, kissé már megpörkölődött német nyelvű Ilja Ehrenburg-kötet; a másik pedig a Kádár Jánosnak 1974-ben írt levél másolata, amelyben a politikai vezetés aktívabb fellépését sürgette az erdélyi magyarság érdekében.

Sebestyén Géza rövid pályaképe

Sebestyén Géza, az 1945 utáni magyar könyvtárügy fáradhatatlan szervezője, alkotó művelője és tudósa, 20 éve halott. Életműve olyan szervesen épült bele a magyar könyvtárügybe és ezen belül is a nemzeti könyvtár életébe, hogy az utódok számára természetes közeg lett az, ami mögött egy meghatározó személyiség küzdelme és egész élete állt. Teljes életművét még igazán nem mértük fel. Halálának 10 éves évfordulóján egy emlékülés idézte fel alakját. Most, az 1996-os

20 éves évforduló alkalmából elhangzó előadások újabb szempontokból közelítenek az életműhöz, távolról sem merítve ki annak gazdagságát. – Tisztemhez híven most az életpálya egyes állomásait idézem fel.

Sebestyén Géza 1912. március 14-én született Nagyváradon, de elemi és középiskoláit már Veszprémben végezte el. 1930-ban tett érettségit. 1936-ban a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen középiskolai tanári oklevelet szerzett magyar-német szakon, 1939-ben doktorált, közben egy évet Bécsben töltött a Collegium Hungaricumban állami kutató ösztöndíjjal. Nyelvésznek indult, s e téren nagy jövőt jósoltak neki, az életlehetőség azonban az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központnál nyílt számára, ahol 1937-től egészen 1944-ig dolgozott. Itt vált igazán könyvtárossá, egy életre megszeretve és hivatásként vállalva e pályát.

Következetes antifasiszta meggyőződése miatt megtagadta a Szálasi-kormányra való eskütételt, s ezért 1944 végén – a frontvonalon-keresztül, kalandos úton – a már felszabadított országrészeire menekült. Debrecenben az új Közoktatásügyi Minisztérium kötelékébe került, részt vett annak megszervezésében. 1945–1947 között a minisztériumban dolgozik, kezdetben a Művelődéspolitikai Osztály, később a Könyvtári Osztály vezetője. Népkönyvtárak szervezésére készít elő kormányrendeletet, Magyarországon elsőként hangsúlyozva a hálózati elvet, és kiemelve a területi ellátást biztosító könyvtárak szerepét. Az első könyvtári törvényt előkészíti, de annak kiadására már nem kerülhet sor. A politikai fordulat idején kiszorul a minisztériumból, 1948-ban már az Országos Könyvtári Központnál működik mint osztályvezető.

Nem sokkal később a budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárában lesz osztályvezető, itt dolgozik egészen 1958-ig. Itt nyílik először alkalma arra, hogy egy tudományos szakkönyvtár keretében a kor megkövetelte szemléleti és munkaszervezeti reformokat következetesen végigvigye. Ekkor már a szakma országosan elismert képviselője, elméleti tudása, gyakorlati tapasztalatai révén ő az ország legképzettebb könyvtárosa. 1952–53-ban az ELTE Bölcsészettudományi Karának könyvtáros szakán a könyvtártan előadója.

1958. március 15-étől nevezik ki az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatóhelyettesévé, ahol 18 éven át haláláig dolgozik. Nevéhez fűződik a nemzeti könyvtár teljes megújítása; nincs olyan munkaterülete a könyvtárnak, ahol a modernizálás megindítása ne az ő keznyomát viselné. Közben országos feladatokat is vállal, vezet és végez, tevékenységének színhelyei az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer Magyar Tanácsa, a Magyar Dokumentációs Szabványbizottság, az Országos Osztályozó Bizottság, a Könyvtári Figyelő, melynek 1972-től főszerkesztője, és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Sallai Istvánnal együtt megírja a sokáig alapműnek számító Könyvtáros kézikönyvet, cikkek, tanulmányok tucatjait publikálja. Az ő és Sallai István irányítása alatt születik meg 1959-ben a Módszertani Osztály, a későbbi Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Külföldi tanulmányútjainak számtalan tapasztalatát ültette át a hazai gyakorlatba.

Korai halálát – 64 évet élt, és szellemi ereje teljében távozott – fájdalmas veszteségként élte meg a magyar könyvtáros társadalom. Életműve nem lezárt, mint ahogy mindig is nyitottak az igazán jelentős életművek, melyek a jövő számára is számtalan kiindulóponttal szolgálnak. Nagy igazságtalansága a sorsnak,

hogy nem érthette meg a Széchényi Könyvtár várba költözését, amelyért pedig annyit küzdött és fáradozott. Sorsában tragikus az is, hogy a jó ügyért annyiszor kellett méltatlan ellenfelekkel hadakoznia, ostoba ideológiai falakba ütköznie. A politika felelős azért is, hogy nem lehetett első embere annak az intézménynek, amelynek korában méltó vezetője egyedül ő lehetett volna.

Végezetül engedjenek meg nekem még néhány szót Sebestyén Gézáról, az emberről. Tanítványa, majd közvetlen munkatársa lehettem, és ezt szakmai pályám legnagyobb ajándékának tartom.

Mélyen demokrata érzelmű, ideálokban hívó ember volt. Humanizmusa egyetlen törvényt ismert: az egyén tiszteletét, az emberi személyiség megbecsülését. Hitt az emberben és hitt az emberekben: nem tudta elképzelni, hogy a józan belátás és az egymás iránti jóakarát nem minden ember lelkében vert olyan mély gyökeret, mint az övében. Egyetlen dolog vívta ki ellenszenvét, sőt felháborodását: a mások által elszenvedett méltánytalanság, a másokat ért igazságtalanság. Azon kevesek közé tartozott, akikben az erkölcsi bátorságot nem béklyózta le a politikus taktikázni is tudó óvatossága: ha úgy érezte, igaz ügyért harcol, amellett haláláig kitartott. Nem kímélte magát és erőit, s ha tőlünk, munkatársaitól sokat követelt, önmagától még annál is többet. Nem volt olyan kis vagy nagy ügy, amit azonnal minden összefüggésében, várható következményeiben ne látott volna s félelmetes logikája el ne rendezte volna a realitások és a lehetőségek koordináta-rendszerében. Mindig többet akart, mint amit lehetett – de vajon nem az ilyen makacs hitek viszik előre a világot? Puritán önmehtagadással szolgálta azt, amiben hitt, és dolgozott, alkotott úgy, hogy egyszerre rakta a téglát és tervezte az épületet. A madáchi „... s bár megfaragni nem tud egy követ, a művet ő teremti, mint egy isten ...” nem illett őrá: szakmánk legapróbb részleteit is úgy ismerte, akár csak a jövő átfogó koncepcióit, a könyvtári aprómunkában éppúgy otthonos volt, mint a legelvontabb elméleti kérdésekben. Erkölcsi szigora csak egyet nem bocsátott meg: a munkátlanságot, a látszattmegoldások tetszetős felületességét. Tiszta ember volt: a szándékai és a tettei összhangban voltak.

Műve, mint minden emberi mű, bevégetlen maradt. Pedig mindig csak erre gondolt, s fiatalokat megszágyenítő lelkesedéssel és akarással dolgozott utolsó percéig. Az új iránti bámulatos fogékonysággal tudott mindnyájuk előtt járni, s nem rajta múlt, ha a közönyt, a meg nem értést nem mindig tudta legyőzni. Nem érdekelte a saját sikere – őt csak az ügy érdekelte, amelyet szolgált.

Úgy érzem, nemcsak munkásságát, személyes példáját is kötelességünk az utóknak újra és újra felmutatnunk.

Somkuti Gabriella

Kortársunk Sebestyén Géza

Én azt mondom: kortársunk Sebestyén Géza. Bárki józan ellenvetéssel élhet: hisz ő több mint húsz éve eltávozott. Én erre azt mondom: legjobb lenne, ha élne. Ha ő gondolkodhatna el rólunk, ügyeinkről. És azt is mondom – s erről kívánok itt beszélni – hogy Sebestyén Géza szellemisége, törekvései bizony korunk színvonalán fogalmazódtak meg. Kettős értelemben is. A szakmai érték- és

problémalátás vitathatatlan képességével. De azért is, mert e törekvések a nemzeti könyvtár és országos könyvtárügy oly érzékeny, átmeneti, ígéretes, egyben vészterhes, megemyszer megbicsakló szituációban – szélesebben: korszakában – érlelődtek, amely mindmáig tart, máig meg nem haladott.

Hadd szemlézzem a Sebestyén Gézához méltó ősöket. Ott látom a századelőn Szabó Ervint – született 1877-ben –, ki elsőként emancipálta az olvasót, s tette egyenrangú, sőt vezérlő elemévé a könyvtárnak, mint rendszernek. Ott látom az egyben-másban kíméletlen antagonistáját, Gulyás Pált – született 1881-ben –, ki a hazai könyvtárakat először ábrázolta rendszerré fejlesztendőnek, sürgetve a kötőszövet-funkciójú elemek, a mai szóval központi szolgáltatásnak nevezettek megteremtését. Ott magasodik harmadjára Fitz József – született 1888-ban –, aki a harmincas-negyvenes évek fordulóján hozzálátott ezen évszázados program reális alapjainak kialakításához. A történelem századunkban különösen gyakori értelmetlen és kegyetlen sodrása őt ugyan kitaszíthatta fényesen gyakorolt hivatalából, de a mű már forogni kezdett. Ám kellett még jönnie annak, aki e mű kibontakoztatását szervessé-tartóssá volt képes tenni, s egyben Bethlen Gábori kompromisszumkészséggel vállalta a korszellemmel való küzdelmes együttélést. Sebestyén Géza – született 1912-ben – Fitz és elődei méltó örököse, ezen örökség méltó kiteljesítője volt. Látjuk, a magyar könyvtárügy négy őse – prófétája – születési dátumai közt összesen 35 év feszül. Feledhetjük-e, hogy mind e négy torzót hagyott maga után. Betegség vagy balsors, még inkább a nagyobb végzet, az elferdülő európai valóság és közelebbiből: tunyaságra oly hajlamos Duna menti kelet-európaiságunk mindegyikük teljesítményét akadályozta.

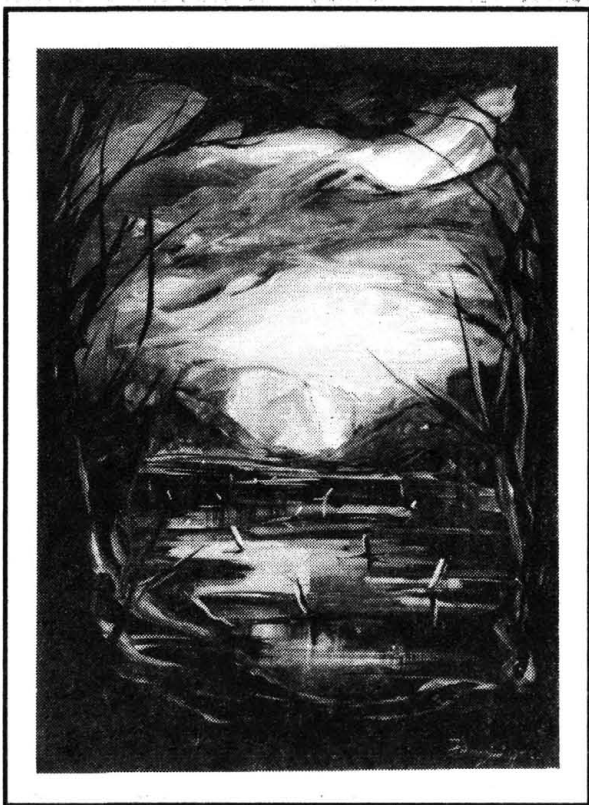
Jó lenne, ha mielőbb oly avatott histórikusa lenne e századi ügyeinknek, amilyenek Berlász Jenő mutatkozott a Széchényi Könyvtár létének első évtizedeit összegző monumentális panorámájával. Mert enélkül sokáig fogunk félhomályban tapogatózni, ha a múlt vagy félmúlt évtizedeinek mélységébe ereszkedünk alá. Legyenek elnézők velem, e félhomályban „botorkálásom” hozadékának szóba öntését hallgatva.

Sebestyén Géza nagy pályaváltásának egy-két évben sűrűsödő történéseire kívánom szíves figyelmüket ráirányítani. Teszem ezt abban a reményben, hogy – pars pro toto – a villanásnyi képsorozat sokakban emlékeket, másokban továbbmunkáló következtetéseket indukálhat.

1957 elején Kóhalmi Béla – tudjuk, Szabó Ervin tanítványa – szakmai vizsgálatot javasolt az ország első könyvtárában. Őt csoportban vagy húsz vezető szakértő munkálkodott, köztük az ekkor 45 éves osztályvezető a BME Központi Könyvtárából. Sebestyén Géza a gyarapítási kérdésekre koncentrált. A három hetes munka eredménye 170 oldalas jelentéssé állt össze, majd ennek summája 36 oldalon sűrűsödött az Országos Könyvtárügyi Tanács elé készült jelentés műfajában. Egy szakaszt idézek a ritka színvonalas munka összefoglaló részéből.

„Mi kellett volna ahhoz, hogy az Országos Széchényi Könyvtár az országos feladatokat sikeresebben tudja megoldani, a sokszor túlzott önérzettel hangoztatott irányítószerepet el tudja látni?

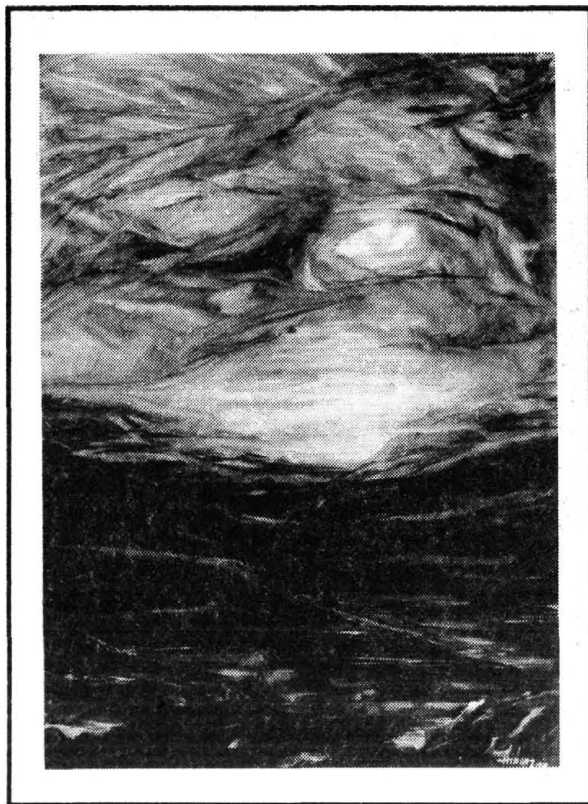
Érett, világos koncepció az egész magyar könyvtárügyről, annak fejlődési irányairól és a fejlődést lehetővé tevő előfeltételekről. Korszerű könyvtárpolitikai szemlélet, mely nemcsak a végső célt látja és hangoztatja, hanem a ténylegesen meglévő helyzetből a célhoz vezető utakat, módokat és eszközöket is feltárja...

Az Országos Széchényi Könyvtár az utóbbi években szükségszerűen együtt fejlődött a magyar könyvtárüggyel. De szerepe sok tekintetben passzív volt, kezdeményezés terén elmaradt más könyvtárak mögött, nem az élvonalban haladt, inkább vontatta magát, mintsem motorja lett volna a szükségszerű fejlődésnek.

Így a megsokasodott feladatok csak azt eredményezték, hogy a könyvtár elfuladt a teendők tengerében. A feladatok kényszerű vállalását nem követte belső differenciálódás, s ezért a sok különféle, harmonikusan össze nem fogott munkacsoport párhuzamosan élt egymás mellett belső összetartozás, értelmes kapcsolat, hivatástudatból fakadó szolidaritás nélkül.”

E jelentés alatt 1957. július 1-i dátum áll. Pontosan fél évvel később dr. Jóboru Magda lett a nemzeti könyvtár főigazgatója – ki mellett hamarosan dr. Sebestyén Géza lépett fel helyettesként. 1958 különleges, máig világító hatású események éve a könyvtárban. Csak kettőt említünk elsősre. Ősszel megszületett a vári elhelyezés szándéka, s ekkor – idézem az intézmény azévi jelentéséből – „az év végén úgy látszik, hogy 1962-ben, legkésőbb 1963-ban beköltözhetik új épületébe” a könyvtár. Emlékszünk, ugye, hogy e remélt költözési határidő után még húsz évvel később is csak hajszálon múltott az építkezés leállítás vagy befejezése. Mennyit játszott e „csalfa remény” Sebestyén Gézával! A másik fontos 1958-as döntést újra a jelentésből idézem: „Már az 1957. évi felülvizsgálat, majd az 1958. évi terv célul tűzte ki, hogy meg kell szüntetni a könyvtár szervezeti szétesését,

amely évek óta akadály volt a hatékony vezetésnek. 18 osztály irányítását közvetlenül az igazgatóság maga képtelen volt ellátni, ezért a rokonjellegű, szorosabban egymáshoz tartozó osztályokból nagyobb egységeket: főosztályokat kellett alakítani.”

Az 1958. évi jelentés párját ritkítja analitikus szemléletmódjával, a belső összefüggések koherenciájával. „Külső és belső” nehézségekről esik szó már az első szakaszban, melyek – idézem – „a nagyobb eredmények akadályai. Alapvetően két forrásra vezethetők vissza valamennyien, a célok tisztázatlanságára és a kellő munkafeltételek hiányára.” Az elmúlt században megnőtt a könyvtárak száma, s ezek jellegükben „rendkívül differenciálódtak is”, ezért az „új helyzetben... egyre sürgetőbbé vált bizonyos közös, könyvtárközi funkciók kiépítése.” Az OSZK e fejlődésben „korántsem járt az élen”. Ennek ellenére, állítja a jelentés, „ma már a szóbanforgó funkciók zöme szervezetébe tartozik, de hogy ez így történt, nem ő kezdeményezte, külső erők munkálták ki”. Az idegenkedés persze csak erősödött annak következtében, hogy az új célokhoz a feltételek nem kellő mértékben álltak rendelkezésre. Viszont „problematikus” volt a régi értelemben vett OSZK programja is, azaz az eredeti hungarica gyűjtemény helyett egyfajta általános tudományos gyűjtemény ábrándja erősödött fel. Ez oda vezetett, hogy „az eredeti koncepciót sem sikerült teljesen valóra váltani”. Már pedig az idő parancsa a gyűjtőkori specializálódás, s a következő tennivaló a „sok külön

könyvtár szolgáltatásainak egységbe foglalása". Így az „OSZK is akkor jár reális utakon, ha teljesség igényével csak egy sajátos területet gondoz (ez a hungarica), belehelyezkedve így a többi könyvtár együttesébe, viszont magára vállalja, hogy a többi gyűjteményből a könyvtárközi szolgáltatások révén funkcionális egységet alakít ki. A két feladat együtt adja a nemzeti könyvtár programját. A régi univerzális eszmének ez a modern megvalósulási formája." Nagyon-nagyon biztos, hogy ezek a gondolatok magának Sebestyén Gézának a hitvallását fejezik ki, mondanom sem kell, érvényességük nem korlátozódik az 1958-as pillanatra.

Vitakozik a jelentésíró még egy szemléleti akadállyal. „Sajátságos, hogy a nemzeti könyvtár büszke címe sokáig arisztokratizmust sugallt az itt dolgozó könyvtárosok egy részének. Ez elsősorban a könyvtár archivális és zárt tudományos jellegének a nyilvános szolgálat rovására való hangsúlyozásában mutatkozott meg. A könyvtár elzárkózott, és sokszor nem szívesen, felesleges teherként fogadta az olvasó tömegeket. Pedig a nemzeti könyvtár gyűjteménye még a polgári demokráciákban is közkinccs, „a nemzet első számú szabadakadémiája.” A jelentésíró nem is az eredményeket hiányolja e tekintetben, hisz a nyomasztó helyhiány akkor szinte gúzsbakötő hatásáról nem lehetett elfelejtkezni, hanem a célok ilyen irányba történő újrafogalmazását. Problémák mutatkoztak a heterogén személyzet vonatkozásában is. „A mai együttes nem tudatos, a könyvtár céljait szem előtt tartó személyzeti politika eredményeképpen jött létre, hanem eléggé esetlegesen verődött össze... A könyvtár céljainak megvalósításához a színvonal emelése és a tudatosság fokozása szükséges.” Alapvető nehézségnek minősül a jelentésben a szerzeményezés alacsonyága. „Míg a külföldi analógiák azt mutatják, hogy a könyvbiztosítási hitel rendszerint meghaladja az összköltségvetés 20%-át, nálunk mindössze a 7,5%-ot érte el 1958-ban.”

A sebészi pontosságú feltárás, diagnosztika után eredmények sorjázna az új vezetés első évének történéseiből.

„Megszerveztük a külföldi Hungarica beszerzését... Visszaállítottuk az esti (21 órás) zárást. Az olvasószolgálat keretében külön tájékoztatási szolgálatot állítottunk fel... Komolyan kézbevtük a könyvtárügy egészével kapcsolatos központi feladatokat” (kötelesspéldány-rendelet előkészítése, központi katalógusok stb.) „Megtettük a szükséges előkészületeket a Könyvtártudományi és Módszertani Központ felállítására.”

Már csak tómondatokban az év vezetői kollégiumi ülésein tárgyalt témák listája: a könyvelő és könyvvelő távlati terve (lefordított: a tároló könyvtár első programja!), a könyvállomány rekatalogizálása, a könyvkötészet felülvizsgálata, az intézmény szervezeti szabályzata, a könyvtár gyűjtőköre, a kötelesspéldány-rendelet módosítása, szakmai oktatás az OSZK-ban, a könyvtártudományi dokumentáció, kiadványterv, a bibliográfiai munka az OSZK-ban stb.

Ekkor az intézménynek 236 státuszhelye volt, a munkatársak fele volt tudományos vagy vezetői munkakörben.

Azt gondolom, hogy ez lélegzetelállító tempó volt. Talán nem is lehetett tartani a későbbiekben. Bár Sebestyén Géza oly korai távozása azt a gondolatot sugallja, hogy Ő mindig a maximumra törekedett, munkában is, minőségben is. Hihetetlen, hogy bírta jó másfél évtizedig. Ha tudott volna módjával élni-dolgozni, most bizonyára élne. De akkor nem Sebestyén Géza lett volna, ki oly fájtól hiányzó kortársunk mégis.

Az ifjú ember úgy jár az életben, mintha föld fölött lebegne. Nekünk már a múlt sűrítetten eleven valóság, amelyből a nagy tettek elévülhetetlenek, s ily tettekben rendkívül gazdag volt kortársunk, Sebestyén Géza pályája. Most tényleg alig pár villanóképben idézhettem. Talán jön majd a méltó historikus. És addig is: igen jó lenne írásainak javát újra közreadni.

Sonnevend Péter

Két kézikönyv – két változás korszakában

A „Sallai–Sebestyén” és az új könyvtári kézikönyv

Habent sua fata libelli. A kézikönyveknek is. Sorsuk főként abban áll, hogy kevesen olvassák végig, jobbára csak részleteket ismernek belőle, legtöbbször pedig azt jegyzik meg, ami éppen hiányzik belőle. A Sallai–Sebestyén értékei évtizedek múltán váltak nyilvánvalóvá. Ezeket az értékeket abban tudnám összegezni, hogy mind a mai napig érvényes ismeretek foglalata. Csak a természetes kopás vagy avulás tapasztott rá fakó réteget. És persze a környezet színeváltozásai módosítják egyik-másik részletét, vagy adnak más értelmet egyik-másik fejezetének. Ez a fakó réteg idővel patinává nemesült. A Sallai–Sebestyén soha nem fog elavulni, még késői kollégáink számára is fontos forrássá válik, mint egy gesta a történelmi nyomozásnak.

A két kézikönyv legfőbb különbsége, hogy a Sallai–Sebestyén elkészült, meg is jelent több kiadásban. A másik még nem létezik, csak szinopszisa van meg. Egy valóságos művet egy elképzeléssel nehéz egybevetni. Annak tudatában, hogy ennek az összehasonlításnak ebből eredő nehézségeit Önök is elképzelik, megkísérlem néhány lényegi pontban elvégezni ezt az elemzést.

Talán nem is véletlen, hogy mindkét kézikönyv átalakuló történelmi korszak gyermeke. A proletárdiktatúrának Rákosival fémjelzett, egy évtizedet meg nem érő megpróbáltatásai után 1956 következett. A hatvanas években mind a magyar társadalomban, mind az egyének tudatában az a felismerés alakította magatartásunkat, hogy az úgymond szocializmus építése tartós, majdnem hogy végleges történelmi folyamat lesz, ebben kell megtalálni a modus vivendit, tervezni a jövőt, létesíteni és őrizni az intézményeket. Közben az egész világot politikai rendszerektől függetlenül meghökkentő tempóban rázkódtatja meg az elektronizáció forradalmi láza, világfaluvá zsugorítja a Földet, közvetlen vagy láthatatlan kísérőnké szegődik a számítógép, lassan uralma alá hajtja születésünket, szerelmeinket, hitünket, halálunkat is; a könyvtárak meghitt légkörét versenylázban égő harsány piactérré alakítja. A versenyt kényszerű és kíméletlen erők vezénylik; elpusztul, aki elvétí a tempót.

A két kézikönyv két világban, más világban tükre szakmai tudatunknak. A Sallai–Sebestyén idején még élt a filantróp könyvtári eszme, sokunk észjárása még népboldogító, emberbaráti könyvtár gondolatára fogékony igazán. Az emelkedett, nemes célokat szolgáló könyvtár gondolata azonban, amelyre a Sallai–Se-

bestyén kimondottan is épült, soha nem volt elegendő. Mert a könyvtárakat nem az emberbaráti gesztusok, hanem a társadalom szükségletci hívták életre. Tudomásul kell venni, hogy a világvérseny a tudás birtoklásáért folyik, mert a tudás gazdaságnak, környezetünk védelmének, a nemzedékváltások sikerének garanciája, amit Széchenyi még a kiművelt emberfők szerény feltételeként tárt elénk. Ma azonban a tudás birtoklása harc a nemzetek, országok, kultúrák, kontinensek között. Az Egyesült Államok már a hatvanas évek elején, néhai Kennedy elnök idején kimondta a híres Weinberg jelentésben, hogy kétfajta ország létezik: akik birtokolják a tudást és akik nem, nagyhatalmiságuk záloga a legteljesebb birtoklás, mert megszabhatja, hogy kinek, mikor, mily mértékben csöpögtet az ismeretekből. Egy könyvtárpolitikai elemzésről van szó. A könyvtár a társadalom tudásgazdálkodásának intézménye, ezért a harc frontjainak első vonalában áll. Emlékezetükbe idézném nyári vándorgyűlésünk egyik előadójának, Levendel Ádámnak szavait, aki nem könyvtárosként közölte velünk, hogy tapasztalatai szerint az Államokban a könyvtárosság elit szakma. Hát ezért. Nem érti hazai alacsony presztízsünket. (Magasabb presztízshez azonban más színvonalú munka kellene.) A mi kézikönyvünk első mondatai úgy fognak szólni, hogy a könyvtári tevékenység tárgya az ismeret, szűkebben a tudomány. Mindent ebből kívánunk levezetni. A két kézikönyv két szakmai világot nem nézeteink különbsége indokolja, hanem a versenypálya felismert szabályai.

Mindennek csak két következményét említem.

Az első, hogy a felsőoktatás és közoktatás kapcsolatai a könyvtárakkal új értelmet kapnak azáltal, hogy a tudásgazdálkodásban és közvetítésben kart karba öltve haladnak. Úgy kell érteni, hogy az oktatás és valamennyi könyvtár. Az oktatás és könyvtár ellaposítása ma a legnagyobb elkövethető vétek, amelyre nem adnak mentséget az ország gondjait ügyintézői horizontokba beszorító gondolkodás korlátai.

A másik könyvtárpolitikai következmény. Olvasván szaksajtónkat, az a benyomásunk támad, hogy mindent megoldanak a külföldi adatbázisok. A nemzetközi kapcsolatok – értve ezen az adatbázisok elérhetőségének biztosítását – létfontosságúak számunkra. Ám a nagyhatalmakat sem emberbaráti szándékok vezérlik, hanem nagyon is önző érdekek, ezért ott nyitják ki számunkra az információs csapokat, ahol az ő érdekükben áll és nem a mi szükségleteink szerint. A csapat bármikor el lehet zárni. A vázolt feltételek miatt a könyvtárpolitikának legfeljebb döntését abban kell meghozni, hogy a nemzetközileg elérhető eszközök mellett mennyire legyünk önállóak, meddig terjedjen szuverenitásunk. Addig, amíg nem válunk kiszolgáltatottá. Ennek kell lennie könyvtárfejlesztéseink meghatározó elvének. Sem az egyébként valóban értékes adatbázisok szolgáló hurrázása, sem a veszélyes elzárkózás nem célravezető, a kettő között kell egyensúlyt teremtenünk. Nem fantomokat idézek, tessék csak az INTERNET valóban káprázatos lehetőségeinek hazai fogadtatására gondolnunk. Ám az INTERNET-ből gyakorta Disneyland szelleme árad, a szakmai hálózatokat nem tette nélkülözhetővé. Olyan, mint a Coca-Cola, megisszuk néha, ám nem felejthetjük el tőle a nemes italok ízeit.

Ha az elmondottakat valaki úgy értékelné, hogy a okfejtés a szakkönyvtárakra és egyetemi könyvtárakra vonatkozik és elhanyagolja a közművelődésieket, ak-

kor el kell oszlatnom tévedését. Ugyanis az a sajnálatosan elterjedt, de primitív közhely húzódik mögötte, hogy a tudomány a szakkönyvtárakra tartozik, a közművelődésiek a szépirodalom mellett a homályos jelentésű „ismeretterjesztő” irodalom közvetítői. Ez pedig éppen a közművelődési könyvtárak leértékelése, mivel olvasóit másodrendűnek tartja, akik számára redukált és alacsonyabb szintű állomány is elegendő. Mintha létezne magas és alacsony kultúra, irodalom. Ez egyszerűen elfogadhatatlan diszkrimináció, akárcsak a faji vagy vallási megkülönböztetés. Azt a mellékszándékot tükrözi, hogy a népnek meg kell határozni olvasmányait. Pedig a népnek bármit olvashatóvá kell tennünk. Mert minden könyvtárhasználót azonos könyvtári ellátás illet meg, nincsenek alacsonyabb rendű olvasók. Éppen az ellátási hálózatokba szervezett modern könyvtári rendszerek teszik lehetővé bárki számára bármely kívánt dokumentum rendelkezésére bocsájtását, kinek-kinek igényei szerint. Legalább ezt az elvet tiszteljük, a diszkrimináció amúgy is automatikusan működik a regionálisan egyenetlenül található könyvtárak miatt és abból az okból is, hogy szegények és gazdagok immár másként lehetnek könyvtárhasználók a piacosodó könyvtárügy felségterületén. Én a szegények és egyéb hátrányos helyzetűek pártján állok, mivel köreikben látom meghúzódni a tudásszomjas értelmiséget is. Ha tehát a könyvtárakat az ismereteket, a tudást kezelő intézménynek valljuk, akkor a közművelődési könyvtárak számára is egyenlő helyet jelölünk meg a könyvtári rendszerben az egyenlők között. Az ismeretterjesztésért is felelősek, akár a szakkönyvtárak, egy, a tudás terjesztésére kimunkált teljes feladatcsoport részeként. Most mondhatja bárki, hogy elrugaskodtunk a mai magyar valóságtól. Praktikusán az a válasz erre, hogy a kézikönyv sem kodifikálni, sem szentesíteni nem kívánja a vérszegény valóságot. Teoretikus válaszként pedig megismételném, hogy legalább az elvet tiszteljük, ha nem is mindig cselekedhetünk aszerint. Idézném századunk felelős filozófusát, Julien Bendát, aki azt írta, hogy történelmünk során az emberek rendszerint a rosszat cselekedték, de a jót méltányolták. Az írástudók áru-lása abban áll, hogy a rosszat kezdték méltányolni és igazolni. Tisztelt Hallgatóim: ez is könyvtárpolitika.

Természetesen a kézikönyvet más alapokról is meg lehetne írni. A Sallai-Sebestyén a leírást választotta. Mi az organization of knowledge, a tudásszervezés elveit választottuk fundamentumnak. A Sallai-Sebestyénben a deskripció védőpajzs is volt, segítségével az ideologizálás túlzásait lehetett elkerülni. Csak a szinte kötelező penzum került megírásra, jogosan is, mert a lenini könyvtárpolitika nagyon is tiszteletre méltó volt. Lenin ugyanis az angol public library-t vette mintául, ezzel a könyvfajtával ismerkedett meg emigrációs éveiben. Éppen abban állt a Rákosi- és Kádár-korszak könyvtárpolitikájának humora, hogy Sallai a lenini elveket ajánlotta a tudatformáló könyvtárakat favorizáló művelődéspolitiká számára. Példaként említeném, hogy fővárosunkban szépségtapaszként a könyvtár felvette Szabó Ervin nevét, miközben megvalósította Szabó Ervin ellenfeleinek könyvtárpolitikáját. A mi kézikönyvünk ideológiamentes lesz, módszerünk ezért sem lehet pusztán leíró.

A szintézis más lehetséges alapelveit is említhetem. Bármelyik választásakor azonban a mű egészét ez az elv forrasztja egységbe, megadja a részek helyét és értelmét, végighúzódik a könyv egészén, megadja a szerkezetet. Fordítottan pedig az a kérdés, hogy melyik az a választható szintetizáló gondolat, amely képes

az egész tudásanyagot egységbe szervezni, melyik képes értelmet adni a részeknek és képes átfogni a részletek legtöbbszörét?

Információelméleti, kommunikációelméleti, szociológiai, alkalmazott nyelvészeti, számítógéptudományi és sok más felépítés lehetséges. Újabban szervezéstudományi, management-orientált kísérletek is élnek. Mindegyik olyan problémákat állítana elénk, amelyek a koncepcióelméleti felépítés nagy gondja volt, hogy az entrópia törvényt hogyan lehet a könyvtárak esetében értelmezni? Hasonlóan, az említett felfogások másik velejárója lenne, hogy a tudományoknak meglévő belső felépítéséhez, saját logikájához kellene a könyvtári-tájékoztató ismereteket igazítani; számunkra mégiscsak külső, idegen logikához. Nem mondom végig az érveket, talán elégségesen tudtam azt a meggyőződésemet elővezetni, hogy saját tudáshalmazunk összefüggéseink pilléreire kell a könyvtár- és tájékoztatótudomány épületét megalkotni.

Milyen is ez a logika?

Tisztáztuk, hogy a könyvtári tevékenység tárgya az ismeret, a tudás. Ez a tudás szövegekként áll rendelkezésünkre. A szöveg minden számunkra fontos gyönyörűséget magában hordoz, csak ki kell bontanunk: terminus technikusok, köztük kapcsolatok. Ezekből épülnek majd fel azok az intellektuális eszközök, amelyekkel a könyvtártechnológia kezeli a tudást. A szöveg formálisan egyébként jelsozogat, adott esetben nem törődünk a tartalommal. A szövegnek hordozójának is kell lennie, pergamennek, kőnek, papirusznak, filmnek, mágneslemeznek, egyének, ezek a közvetítők a tudat és tudományok között, média, köztes hordozók, amelyek egyaránt hatnak a tudatra és tudományra, különösen mióta a média önálló életet kezdett élni, sőt, merész teoretikusok mehökkentő fenyegetésként halljuk, hogy korunkban a „média maga az üzenet”.

E hordozókkal – bár nem árt természetükkel megismerkednünk – sokkal prózaibb feladataink vannak: gyűjteménybe szervezzük őket, hogy ott a tudományok, a tudás háborgó, zabolálatlan vizeit mederbe tudjuk terelni, hogy a vízelosztás mérnöki megbízhatóságával kiépített csatornákon át életető nedvet vigyünk mindenhová, ahol az emberi élet nyomai még megvannak. A gyűjtemény már képvisel valamit, pl. egy közművelődési könyvtár képes kell legyen felmutatni az emberi kultúrát vagy a magyar kultúrát; egy zenei szakkönyvtár a zene tükre, nem csupán az a hely, ahol akad valami zene. A példák elég beszédesek. A gyűjteményszervezésnek ez a lényege, ti. hogy miből épüljön fel a gyűjtemény a legkedvezőbb költségekkel és még képes legyen tartalmában hézagmentesen lefedni a tudásrendszernek azt a részét, amelynek gondozására vállalkozott.

Nincs is könyvtár, amelyik erre a feladatra önmaga vállalkozna. Ám sok könyvtár van, ezeket olyan ellátási rendszerbe lehet szervezni, amely már képes a feladattal megbirkózni. Ennek a rendszernek a működését az az elv szabályozza, hogy valamennyi közkönyvtári állomány egyetlen corpus-t alkot, amelyet a legtávolabbi könyvtári végállomásra is el lehet érni. Az egy corpus fellazítja a könyvtártípusokat. Sőt, a világ valamennyi könyvtára virtuálisan egyetlen gyűjteményóriásként fogható fel, melyet bárhonnán használni lehet. A virtuális világkönyvtár másként is megvalósulhat. A mai külső tárolók kapacitása lehetővé teszi, hogy teljes szövegeket – elméletben pl. az addig megjelent valamennyi könyvet – hordozható méretű helyre zsugorítson össze. Este könyvszekrényünk

egyik polcára helyezhetjük a világgönyvtárat. Mert lesz azért könyv is, lesz saját könyvszekrény is. A könyvtári rendszer nagy változása eszerint abban áll, hogy eddig autonóm könyvtárak éltek, köztük gyengébb-erősebb könyvtárközi kapcsolatok javították a minőséget. Most fordítva látjuk a hangsúlyt: egy könyvtári corpus él virtuálisan közgyűjteményekben szétszítva, erőteljes adatátviteli csatornákkal összekötve, amelynek elérési helyei behálózzák az országot, a kontinenst, a világot. Ez az elvi modell már jobban működhetne, ha a szakma jobban látná lehetőségeit. Ez az elvi modell elvi működése, a gyakorlatban politikai, gazdasági és ki tudja milyen érdekek gátolják.

Nos, a vázolt világunkhoz kell találjunk technológiát. A szellemi termékek, a dokumentumok, a szövegek és szövegrészek, de bármilyen azonosításának eljárásaitól a szövegek automatikus tömörítéséig. Szerencsénkre a szöveg kínálja magát, mint József Attila versében a velünk nevelkedett kezes állat, a gép, akinek „mi tudjuk a nevét”. A szövegekről és szövegekből a könyvtár szigorú szabályok szerint valami helyettesítőt, képviselőt készít, nevezzük szurrogátumnak, amely a bibliográfiai leírástól a referátumig, szakjelzetekig mindent magában foglal. A könyvtár ezzel foglalkozik, csak legvégül hívja elő a keresett szöveget, illetve hordozóját, a dokumentumot. Legfontosabb törvényünk az eredeti szöveg és könyvtári reprezentációja közti viszonyt határozza meg. Ez a Soergel axioma vagy Landry posztulátum, vagy egyszerűen a „relációmegőrző transzformáció” követelménye. Kimondja, hogy a könyvtári indextételeknek, szurrogátumoknak, akárminek meg kell őriznie azokat a relációkat, amelyek az eredeti szövegben a fogalmak között állnak. Ez pedig nyilván egyedi. Sőt, minél eredetibb egy közlemény, annál inkább újszerű a kapcsolat, amelyet a fogalmak között feltár. Könyvtárilag tehát követhetetlen, nem lehet végtelen számú relációt átmenteni. Megoldást kell találni. Mai szoftvereink erre még érzéketlenek. Mondhatnám: teljesen süketek. A tézaurológia a szótárba építi a priori relációt, rendszerint logikaiakat és szerkezetieket, de ez eléggé formális, pontosan a szövegfüggő kapcsolatokra alkalmatlan. Ám ha meggondoljuk, a természetes emberi nyelv is ezzel a problémával áll szemben. Chomsky pontosan ezen álmélkodott el: hogyan lehet véges számú szóból végtelen számú mondatot, véges számú nyelvtani esetből végtelen számú relációt, szintaktikai kapcsolatot generálni? A generálni szót nem alkalmilag használom, hanem a generatív grammatika okán. Mai könyvtári eljárásaink csúcstechnológiája a Soergel posztulátum követelményén, a generatív grammatika elemzésein nyugszik. Kövessük az emberi nyelvben már évezredek óta kiérlelődött megoldásokat. Másként pedig ugyanezekkel a problémákkal birkózik a hypertext relációs gráfjain kalandozó kutató.

Még ez sem elég. Könyvtáraink világszerte ahhoz szoktak, hogy leggyakrabban dokumentumokat, a szövegek hordozóit kéri tőlük. A jövőben egyre gyakrabban adott szempontoknak eleget tevő szöveghelyeket, szövegrészeket fognak kérni. Sok helyről származó egy-két bekezdésnyi, egy-két oldalnyi szövegrészeket a forráshelyek pontos megjelölésével. Ebben áll a visszakeresés problémája teljes szövegtárolás esetén. A vonatkozó eljárások kidolgozásához szintén a szövegten adhat fogódzókat. De ez már nagyon a jövő.

A fent vázolt gondolatmenet nagyon szárazon mutatta meg a kézikönyv szerkezetét, sok elágazása van még. De talán ennyi is elég.

Kiindulásunk volt, hogy mindkét kézikönyv iránytűként kívánt, akar megfelelni egy változó világban. De nem tudjuk, milyen lesz a jövő. Senki nem tudja. Egyik kollégánk, barátom példával érzékeltette azt a szép új világot. Elmondta, hogy képzeljük el egy személyt, aki képes lesz leélni teljes életét anélkül, hogy kimozdulna a házából. Távkutatásban szerzi meg iskolai bizonyítványait. Könyvelői állást vállal egy új-zélandi cégnél miközben Debrecenben lakik. Soha nem találkozik személyesen munkáltatóival. Házastársat erre szakosodott párosító számítógépi szolgálat választ számára, é.i.t. Azt hiszem, mindannyionkat, egy másik világ neveltjeit ennek a honfitársunknak a személyisége érdekel leginkább. Mi lesz benne az egyéni, miben fog különbözni chilei kollégájától? Bizonyos, hogy a világot átható nagy integrációs folyamatok falanszterizáló hatásának elmentételezésére meg kell erősíteni mindazt, ami lokális, egyéni, személyes, különböző, mert a világ sokszínűsége így őrizhető mindenki gazdagodására.

Nem azt kell tudnunk, hogy milyen lesz a jövő. Hanem azt, mit akarunk rájuk hagyni. Ahogy öregszem, és ahogy egyre inkább nyugtalanít a nagy változás, az átmenet gondja, annál inkább újra felfedezem a másik nagy változás korát és szinte mindennapi beszélgetőtársammá fogadom azokat a férfiakat, akik felismerték teendőjüket a változásban. Az első századokra gondolok, még virágkorát éli a görög és latin műveltség, egyre dekadensebben és erőtlenebbül ugyan. Tör előre a kereszténység, a Hermész Triszmegisztoz kultuszán terebélyesedő hermetikusság keresik a létezés titkait, Zoroaszter akkor már az egész akkori világhoz szól Perzsiából. Az erőt a nyugat-európai barbárság képviseli, övék a jövő. Boëthius, Cassiodorus a gótok királyához csatlakozik; nem tudják, milyen lesz a jövő, de biztosan nem a művelt rómaiak ízlése szerint való. Emberfeletti életművet teremtenek: megmentik, átmentik a görög tudományt, Boëthius az egész Arisztotelészt. Cassiodorus megteremti tudományrendszertanát, a septem artes liberales-t, a hét szabad művészetet, amely már ismerősebbnek tűnik. De azt is tudni kell, hogy a septem artes-ből a quadrivium, a négyes út célja az antik tudományosság átmentése volt. A septem artes-nek máig tartó hatása volt a tudományokra, belőle építkeztek a középkori egyetemektől – ha hiszik, ha nem – néhány mai iskoláig sokan. Az utolsó platonisták egyike, igaz, Bizáncban, szintén tudományrendszertanát hagyta ránk. Porphürosz, kinek dichotomián épülő „fá”-ja szintén a rendszerezés erejével kívánta a jövőt a tudás egészére emlékeztetni. Platonista volt, akiket akkor már üldöztek. Valószínű, hogy Porphürosz is áldozat volt a tudomány oltárán.

Kik voltak ők? Nem a jövő ismerői. Viszont annak tudói, hogy mit nem szabad elfelejteni az akármilyen jövőben. Kicsit a szűkebb világunk szűkebb keretei közt analógiaként mondható, ugyanettől válik határozottá a Sallai-Sebestyén mondandója a világ változása ellenére. Az új kézikönyv is egyet akar. Arra tanítani a világot, hogyan lehet az emberi értékeket és tudást az átalakulás nemesítő erőinek gerincévé tenni és hogyan lehet értékeket, tudást örökíteni. Boëthiust 524-ben megölték. Öt évvel később 529 táján a szintén klasszikus iskolázottságú Nursiai Benedek néhány társával megalapítja Montecassinot: megszületett Európa. A mi Európánk.

Horváth Tibor

Egy könyvtári pályázat tapasztalatai

A Számítógépes iskola a nyílt társadalomért c. közoktatás-fejlesztési részprogram keretében a Soros Alapítvány első ízben indított pályázatot iskolai könyvtárak részére. A pályázat célja az iskolai könyvtárak hardver és szoftver felszerelésének megalapozása, ill. további fejlesztése volt. Az 1996 elején közzétett felhívás szövege az iskolák részvételét szigorú feltételekhez kötötte. Utóbbiak között szerepelt a könyvtár működéséhez szükséges tanteremnyi, önálló rendeltetésű, berendezésű helyiség (kb. 50 m² nagyságú), megfelelő összetételű (legalább 10 000 egységnyi), feltártságú és évente legalább 100 e Ft-ból gyarapított állomány, valamint legalább egy, teljes munkaidőben foglalkoztatott (más szóval főfoglalkozású), megfelelően képzett könyvtárostánár.

Ezen kívül a pályázati lapon szereplő kérdésekkel a számítógépes eszközökkel végzett tartalmi munkát, ill. az erre vonatkozó terveket szerettük volna számba venni. További szempontokat jelentettek az értékeléshez a könyvtárnak a szoros értelemben vett szakmai feladatokon túlmutató vállalásai, és a könyvtárhoz kapcsolódó diák-öntevékenység kialakult formái.

A pályázati elbírálásban sokat számított a könyvtár fejlesztését segítő helyi közakarat, a fenntartók és az iskolavezetés, ill. a szülők, a tágabb társadalmi környezet fejlesztő közreműködésének mértéke.

A fentiek együttes megítélését nagy mértékben segítette a pályázatok többségéhez csatolt melléklet, amely részletesebben bemutatta az intézmény helyi sajátosságait, ismertette és elemezte az iskola könyvtárra épülő szakmai, pedagógiai programját és a számítógépesítéssel várható többleteit.

Mi indította a Soros Alapítványt e pályázat meghirdetésére?

A gazdasági, tudományos, politikai szférában, szinte életünk minden területén egzisztenciálisan fontossá váltak a közösség és az egyén számára az időben (minél gyorsabban) megszerzett jó információk és a használatukhoz, feldolgozásukhoz nélkülözhetetlen kommunikációs képességek. Ehhez az információs eszközök, technikák és ezek intézményes rendszerének gyors fejlődése hazai körülményeink között is egyre szélesedő lehetőséget, segítséget kínál. Ezeknek az eszközöknek a megismerésére, használatára azonban kellőképpen fel kell készítenie az iskolának a jövő nemzedékét, mégpedig nem is akárhogy, hiszen a jelenben kell a tanulóknak megszerezniük a jövőben is alkalmazható tudást, használói felkészültséget. Itt nem csak arról van szó, hogy e cél érdekében az iskoláknak egy korszerűnek tekinthető információs technikát, eszközrendszert kell meghonosítaniuk, hanem ezzel egyidejűleg az önálló ismeretszerzés, az önálló, hatékony tanulás új módszereit, egy újfajta információs szemléletet is közvetíteniük, sugallniuk kell az iskoláknak. Az elsajátított ismeretek minőségi, mennyiségi jellemzői mellett tehát egyre fontosabbá kell hogy váljék az információk megszer-

zésének, feldolgozásának módja. A passzív ismeretbefogadás, az ismeretek verbális reprodukciója helyett az iskolának olyan életszerű helyzeteket kell szimulálnia, reprodukálnia a tanítási órákon (és a tanórákon kívül), melyek során a tanuló elsajátíthatja az önálló problémamegoldás információs forrásainak, ismerethordozóinak használatát, a megszerzett információk szelektív, alkotó feldolgozását. Ehhez megfelelő képességek, készségek, felkészültségek elsajátítására van szükség, de egyúttal az önálló ismeretszerzés rendszeres gyakorlása közben e képességek továbbfejleszthetők.

Az érvényben lévő közoktatási törvény és az új tantervi program (ld. Nemzeti Alaptanterv=NAT) a fenti követelményeket már nemcsak javasolja, hanem meg is követeli. A törvény szövege szerint a tanulónak joga van ahhoz, hogy hozzájusson a tanulmányaihoz szükséges információkhoz, a valóság sokoldalú megismeréséhez. *A NAT minden műveltségterületére egyaránt vonatkozó közös követelményről van szó. A fenti képességek megszerzésének minden műveltségterületen fontos színtere, eszközrendszere és módszere az iskolai könyvtár.* A könyvtár használatára vonatkozó tantervi követelmények pedig tantárgyközileg és KÖNYVTÁRI INFORMATIKA címen az INFORMATIKA önálló részműveltségi területeként is helyet kaptak a NAT-ban.

A könyvtárban ennek a nevelési feladatnak a megjelenése korántsem új jelenség: több évtizedes hagyományai vannak a forrásalapú önálló szellemi munkára nevelésnek. Ennek köszönhetően a hagyományos eszközökre, forrásokra alapozva kialakultak az önálló tájékozódás, ismeretszerzés újabb információs eszközökkel is alkalmazható módszerei, munkaformái.

A könyvtár egy olyan sajátos egysége az iskolának, ahol a tanuló egységben láthatja a különböző tantárgyak által részekre szabdalt világot, egyúttal megtalálhatja a tankönyvekkel és egyéb taneszközökkel nehezen követhető, jelenre vonatkozó információkat.

Elvileg egy olyan, térben és időben nyitott, szellemi műhely az iskola könyvtára, ahol szabadon hozzáférhetőek a források, eszközök az egyéni és csoportos használat számára. Egyúttal az intézmény leginkább demokratikus jellegű, szabad szellemű helye, ahol a tanárok és diákok egymás között partneri, oldott, együttműködő jellegű kapcsolatot alakíthatnak ki tapasztalataink szerint. A könyvtár a közösségi élet központja lehet, ahol az ott megfordulók kicserélhetik információikat, megbeszélhetik problémáikat, megoszthatják gondolataikat.

Ahhoz, hogy a fenti előremutató elképzeléseknek, elvárásoknak az iskola könyvtára megfelelhessen, jól felszerelt, korszerű tanulási forrásközponttá kell válnia. *Az ehhez szükséges információs eszközök és források megteremtésében kívánt a pályázat segítségét nyújtani az iskoláknak.*

Kétségtelenül nem könnyű a hagyományos feladatokra sem mindig alkalmas könyvtárat korszerű forrásközponttá fejleszteni. Színvonalas információs eszközöket, könyvtári technológiát elsősorban olyan helyekre lehet és érdemes telepíteni, ahol a működés elemi feltételei adottak, ahol élni tudnak az elektronizáció, a telekommunikáció eredményeivel, határozott pedagógiai elképzelésekkel rendelkezők az eszközök felhasználásával kapcsolatban, az iskola vezetése és nevelőtestülete felkészült és fogadóképes az új technikára. Ez volt a pályázat koncepciója, és ezért szabta meg meglehetősen szigorúan a kuratórium a pályázat feltételeit.

Hol tart az iskolai könyvtárak számítógépesítése? (Mire alapozhatták elképzeléseiket a pályázók?)

A pályázati felhívás igen nagy érdeklődést keltett az iskolák körében. Arra azonban nem számítottunk, hogy a közel 4 ezerre tehető közoktatási intézmény közül 930 ad majd be többségében igen magas színvonalú könyvtári számítógépesítési programot. A jelentkező intézmények között a vidéki és fővárosi, az általános és a középfokú intézmények, a különböző fenntartású és szociokulturális környezetben működő iskolák vegyesen képviseltették magukat.

A rendkívüli érdeklődés azt mutatta, hogy az iskolák számítógépesítése mellett, ill. után hihetetlen gyorsasággal növekedtek meg az elektronikus eszközök könyvtári alkalmazása iránti igények. *Előzményként* megemlíthetjük, hogy a 80-as évek vége felé kezdődött el az iskolai könyvtárakban a számítógép megjelenése, s körülbelül ezzel egyidejűleg megindult a könyvtári munkafolyamatokra kifejlesztett programok első változatainak alkalmazása is. (Hozzá kell tennünk, hogy a nagyobb könyvtárainkban már jóval ezt megelőzően, de nem kevesebb problémával zajlott, sőt zajlik jelenleg is a számítógépes rendszerek, helyi adatbázisok létrehozása.) A pályázók közül hozzávetőleg 250-270 helyen működik számítógép (többnyire 386-os vagy 486-os DX típusú) általában egyfelhasználós könyvtári integrált programmal. A pályázatok által említett könyvtári programok között az iskolai könyvtár tényleges szükségleteinek megfelelő szoftverek (ISIS, TEXTAR, SZIRÉN, VOYAGER, TINLIB stb.) közül leggyakrabban a SZIRÉN programrendszer különböző verzióival találkozhattunk. A könyvtárak túlnyomó többségében csak a könyvtári munkafolyamatok megkönnyítését szolgálta a számítógépesítés, a feltételek szükségessége miatt a használói alkalmazást szolgáló hálózat kiépítésére nem is gondolhattak. Gondot okozott általában a hardver feltételek elégtelensége (szüksős tárolókapacitás, printer hiánya stb.), a tájékoztatáshoz szükséges adatbázisok hiánya. A pályázatokban jelzett problémák általában reprezentálják az országos helyzetet. (A számítógépet használó iskolai könyvtárak száma becslésünk szerint kb. 300-350-re tehető, nem sokkal haladja meg a fenti értéket.)

Mint említettük, az iskolai könyvtárak számítógépesítése az iskolák informatikai fejlesztéséhez képest is lépéshátrányban volt. *Ennek nyilvánvalóan voltak anyagi eredetű okai.* Az iskolák vezetői, fenntartói önerőből nehezen tudták megvásárolni a könyvtár számára szükséges gépet, szoftvert az egyre növekedő fenntartási költségek mellett. De kétségtelenül *szemléleti okokra is visszavezethető a lemaradás.* Az iskola informatikai fejlesztése során egyszerűen azért nem gondoltak a könyvtárra, mert a döntéshozó fenntartó vagy iskolavezető tudatában még a régebbi hagyományos könyvtárkép élt. Nem ismerték fel a könyvtár elektronizációjából eredő előnyöket, nem gondoltak arra, hogy az iskola helyi számítógépes hálózatának kiépítése során milyen óriási jelentősége lehet a könyvtár bevonásának, az iskola különböző részein elérhető, felhasználható könyvtári adatbázisoknak, információs forrásoknak.

Azért is volt – többek között – óriási jelentőségű a Soros Alapítvány pályázati felhívása, mert a NAT a Nemzeti Információs Stratégiával (NIS) és egyéb követelményekkel, állásfoglalásokkal összhangban kifejezésre juttatta a forrásközpont típusú iskolai könyvtár létrehozásának szükségességét, a könyvtár sajátos

helyét és szerepét az iskola számítógépes infrastruktúrájában, lehetőséget adott annak átgondolására, hogy a könyvtár hardver és szoftver fejlesztésének milyen pedagógiai, társadalomformáló hozadéka lehetnek. Egyúttal az informatikával foglalkozó szakemberek együttműködésére terelte a figyelmet az iskolán belüli és az iskolán kívüli könyvtári környezettel is. Több intézmény megtervezte könyvtára bekapcsolódását a lokális hálózati rendszerébe. Néhány helyen pedig átgondolták az iskolán kívüli számítógépes kapcsolatok lehetőségeit. A dokumentációk között gondosan kidolgozott együttműködési megállapodásokat találhattunk, amelyek azonos településen vagy régióban működő közművelődési, ill. felsőoktatási könyvtárak és az iskolák (iskolai könyvtárak) számítógépes hálózattá szervezése érdekében jöttek létre. Figyelemre méltó megállapodások születtek például a jászági intézmények, a füzesabonyi, soproni, békéscsabai könyvtárak között. Önmagában is figyelemre méltó eredménynek tartom tehát, hogy közel ezer közoktatási intézményben kidolgozták a könyvtári számítógépesítés programját, és átgondolták a helyi erőforrásokat a megoldáshoz, sőt ezzel összefüggésben a könyvtár egyéb működési feltételeinek fokozatos javítása is szóba került. *Összességül megállapíthatjuk, hogy a pályázat komoly szellemi, anyagi erőforrásokat hozott mozgásba.*

Végül a Soros Alapítvány a fejlesztések anyagi támogatásával lehetővé tette a nyertes pályázók számára tervezett elképzeléseik gyakorlati megvalósítását.

A benyújtott pályázatok főbb jellemzői

A 3800, könyvtárral rendelkező iskola közül **918 pályázó** jelentkezett a felhívásra, amelyet 1996 tavaszán tett közzé az Alapítvány. A csoportos pályázatok miatt a ténylegesen pályázó intézmények száma ennél is több (935).

A pályázatok változatos színvonalúak voltak, hiszen az iskolák működési feltételei, könyvtári adottságai, pedagógiai kultúrája is rendkívül eltérő. Valójában az átlagosnál magasabb szinten az iskolai könyvtárak valóságos helyzetének, problémáinak hiteles keresztmetszetét nyújtotta a terület ismerőjének.

Érdemes a pályázatokat a működési feltételek szempontjából szemügyre venni. Ez olyan megfontolásból is érdekes lehet, hogy még az élvonalbeli iskolák, a fejlesztésre leginkább fogékony intézmények könyvtárai esetében is milyen komoly feltételhiányosság tapasztalható. Az mindenesetre megállapítható, *hogy fejlesztési elképzelés többnyire ott születik, ahol felelős gazdája, főfoglalkozású és megfelelő képesítésű (700-nál több a felsőfokú pedagógiai és könyvtárosi képesítéssel rendelkezők száma) könyvtárostánára van az intézménynek.* A pályázók közül 15-r tehető csak a főfoglalkozású könyvtárossal nem rendelkező könyvtárak köre. Egyúttal az is figyelemre méltó, hogy a legigényesebb fejlesztő programok olyan műhelyekből kerültek ki, ahol 1,5–3 főfoglalkozású könyvtárostánár dolgozik. Érdemes azt is megjegyeznünk, hogy olykor a szakmai, pedagógus köztudatban olyan tévhitek élnek a könyvtárostánárról, hogy alapvetően humán beállítottságú, a számítógép használatától idegenkedő értelmiségi. Nos, ezt az állítást önmagában megcáfolja az a tény, hogy a könyvtárostánárok közül lényegesen több azoknak a száma, akik a számítógéphasználat alapvető tudnivalóival rendelkeznek, mint akik könyvtárunkban megfelelő hardverrel és szoftverrel ellátottak.

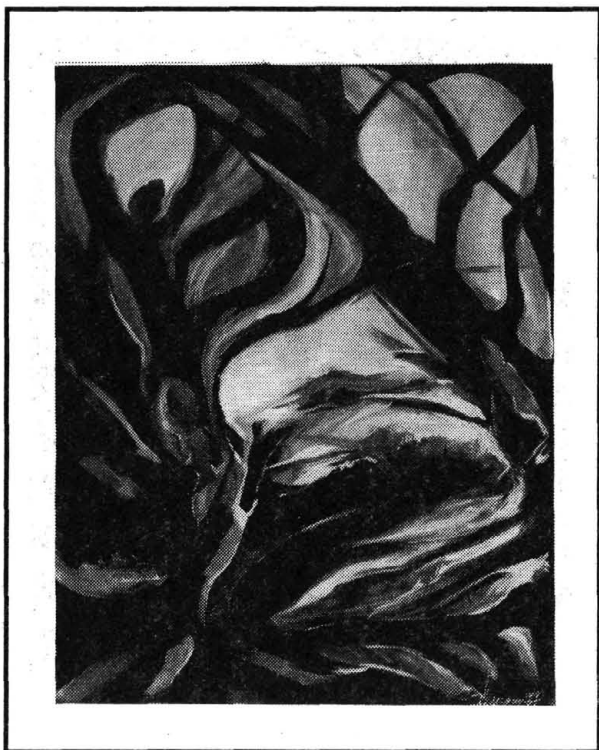
Önálló rendeltetésű helyiség 34 iskolából hiányzott. Ennél több volt viszont az elégtelen alapterülettel rendelkezők száma, ami a szolgáltatóképesség, a helybenhasználat, a könyvtárpedagógiai munka fejlődését gátolja. A jelentkező iskolák többségében a *legtöbb gondot az állományi választék szűkössége* (350 iskola 10 000-nél kisebb gyűjteményt jelentett) okozta, és körülbelül 360-ra tehető a 100 ezer Ft-nál kevesebb összegből gyarapító könyvtárak köre. Feltűnően kevés a könyvtárakba járó sajtótermék, folyóirat, és sokan alig jeleztek nem nyomtatott ismerethordozókat vagy a könyvtáron kívül elhelyezett videó, ill. számítógépes ismerethordozókról számoltak be. Ezekből a kedvezőtlen ellátottsági jellemzőkből adódott, hogy a jelentkezők közül az első szűrésen kb. 370 iskola esett ki.

Az előzetes szűrés után megmaradó 550 pályázat értékelésénél természetesen a feltételek, a helyi önerős fejlesztések és vállalkozások mértékén túl elsősorban a szakmai programot, a tartalmi munka, a szakmai színvonal minőségére utaló jellemzőket vettük figyelembe. Az értékelés szempontjai között közrejátszott az iskola, ill. könyvtára nyitottsága és kapcsolatteremtő készsége a társadalmi környezettel, a kulturális és egyéb intézményekkel.

A könyvtár nyitottságára utaló kérdésekre adott válaszok összesítéséből kiderült, hogy a könyvtár alapszolgáltatásain túlmutató feladatok vállalásából az amúgy is túlterhelt könyvtárosok jelentős mértékben veszik ki részüket. Az ilyen típusú könyvtári tevékenységek félesége félszázat is meghaladó bőségben jelzi a könyvtár szerepét, szerteágazó beépülését az iskola összetevékenységébe.

Példaként álljon itt a tevékenységi skála: kiállítások rendezése, évkönyv, iskolaújság szerkesztése, tankönyvrendelés és terjesztés, szakmai továbbképzések, munkaközösségi foglalkozások, iskolai ünnepélyek, évfordulós megemlékezések, egyéb rendezvények szervezése, szavalóverseny, a tanulók tanulmányi versenyekre (pl. Bod Péter könyvtárhasználati verseny, nyelvhelyességi, Kazinczy szépkiejtési verseny, szavalóverseny, mesemondóverseny stb.) való felkészítése, szakcsoportok, diákönkormányzati összejövetelek, diákstúdió, sulirádió, iskolatörténeti, helytörténeti dokumentumok gyűjtése, muzeális gyűjtemények gondozása stb. Arról vitatkozni lehetne végül is, hogy mely tevékenységek vállalhatók és melyek nem egy könyvtáros alapvető munkaköri feladatainak csorbítása nélkül, de a felsorolás mindenestre reprezentálja a könyvtár iskolai életben betöltött pótolhatatlan, sokoldalú szerepét. Rendkívül fontos a könyvtár szocializációs szerepe, különösen a súlyos szociokulturális hátrányokkal küszködő tanulók körében; a tanítási órán kívül vállalt pedagógiai tevékenység, a tanulókkal való differenciált foglalkozás megannyi formája. A könyvtár valóban a közösségi élet központja, ahol kicserélhetik információikat, olykor gondjaikat is a diákok, tanárok.

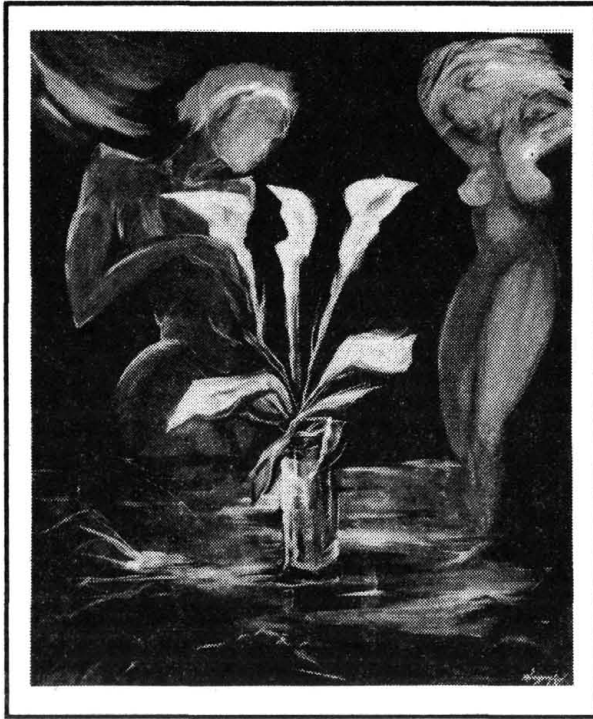
Érdekes válaszok érkeztek arra a kérdésre is, hogy „Az iskola diákjai bekapcsolódnak-e valamilyen sajátos módon a könyvtár munkájába?” A kérdőívek tanúsága szerint a tanulók általában kedvvel, belső indíttatásból szívesen tevékenykednek a könyvtár érdekében. A diákok öntevékenysége a szakmai, manuális teendőkben való részvételtől az iskolaújság, kiállítások, tananyaghoz kapcsolódó oktatási anyagok elkészítésén keresztül elvezethet a könyvtár működési feltételeinek aktív megteremtéséig. Utóbbira jó példa a Salgótarjáni Építőipari Szakközépiskola kezdeményezése, ahol a tanulók maguk valósították meg a könyvtár helyiségének kialakítását a tetőtér építészeti adaptációjával.

A fentiekből jól látható, hogy a könyvtár informatikai fejlesztése egy már meglévő, működőképes, nyitott szervezetben jól hasznosulhat, az igényelt és megadott pályázati támogatás (hardver, szoftver, INTERNET hozzáférés) tovább gazdagíthatja az iskolai tanulmányokhoz, az iskolai közösségi élethez felhasználható információs források, eszközök körét és a tanulók, nevelők szűkebb ill. távolabbi világgal való interaktív kapcsolatteremtésének lehetőségeit. Hozzá kell tennünk, hogy minél jobbak a könyvtár működési feltételei (helyiség, személyi ellátottság, nyitvatartás stb.) annál hatékonyabb lehet az új, korszerű eszközök hasznosulása is. A feltételek között meghatározó szerepet tölt(enek) be a jól felkészült, az újfajta eszközökhöz technikailag és pedagógiailag értő könyvtárosanár(ok), főltéve, ha munkaidejük mértéke ezt lehetővé teszi. Ők közvetítik, segítik, szervezik e források és eszközök célszerű és szakszerű használatát, használtatását.

Mit várnak az iskolák könyvtáruk a számítógépesítéstől, a korszerű információs eszközök, források használatától?

1.) Az iskolai könyvtárak mélyben gyökerező, előremutató, pozitív pedagógiai hagyományaikból eredően a hardver-szoftver feltételek igénye soha nem jelentett öncélú fejlesztést; a pályázati kérelmek többségében a technikai eszköz mindig megalapozott volt, funkcionális értelmet kapott. *A számítógépesítés nem cél,*

hanem eszköz a könyvtári fejlesztésekben. (Sokszor így derült ki az informatikát oktatók számára a könyvtári alkalmazások igen széleskörű lehetősége.)

A pályázók könyvtár-szakmai szempontból a nyilvántartások, a könyvtári munkafolyamatok (állományellenőrzés, -építés, előjegyzés, kölcsönzés stb.) egyszerűbb, pontosabb elvégzését, a különböző ismerethordozók árnyaltabb, differenciáltabb, feltárását, visszakereshetőségét várták a számítógépesítéstől. A könyvtár helyi adatbázisának megteremtésével és a külső adatbázisok felhasználásával a könyvtár tájékoztató képességének erősítését, ezen keresztül a használói kör (pedagógus, tanuló) igényeinek minél maradéktalanabb kielégítését kívánták elérni. (Külön kategóriát képviseltek közöttük a nagyobb muzeális gyűjteménnyel rendelkező iskolai könyvtárak, amelyek a könyvészeti s pedagógiatörténeti szempontból páratlan értékű anyagok feltárásával már a tudományos kutatás érdekeit hangsúlyozták.)

Pedagógiai szempontból – a NAT követelményeivel összhangban – az iskolák minél előbb fel szeretnék készülni arra, hogy a tanulók megismerkedhessenek az információszerzés korszerű forrásaival, technikáival, és tapasztalatokat szerezhessenek ezek gyakorlati alkalmazásában is. A legtöbb pályázatban kiemelt hangsúlyokat kapott az adatbázisban való keresés, a hálózati hozzáférés, a távadatátvitel tapasztalati megismerésének, később önálló használatának követelménye. A pályázók többsége arra is kitért, hogy ezeknek a technikáknak az alkalmazására fokozatosan a különböző műveltségterületeken is alkalmat kell adni, és lehetőség szerint a könyvtár helyi hálózatba kapcsolásával el kell érni az adatbázisok elérhetőségét az iskola különböző pontjairól. Felismerték azt a le-

hetőséget, hogy a könyvtár az iskola működő helyi (általában Novell) rendszerű hálózatához való csatlakoztatásával egyidejűleg többen használhatják – a könyvtáron belül és kívül (számítógépterem, nevelői szoba stb.) – a könyvtári adatbázisokat és egyéb információhordozókat. Ez egyben az információszerzés technikáinak széles gyakorlóterét is megteremthetné egy oktatási intézményben. A gyakorlóiskolai pályázatokban a pedagógusjelölteknek a fenti feladatokra való metodikai, technikai felkészítését is fontos célnak tekintették.

2.) A lehetőségekhez képest szakszerűek, pontosak, körültekintőek voltak a technikai fejlesztést tartalmazó leírások. (Ebben ismét a helyi együttműködés eredményeit vélhettük felfedezni könyvtárostanár és informatikai tanár között.)

A pályázók hardver és szoftver igényüket többnyire a fenti célok érdekében határozták meg. Az iskolák többsége (közel 700 int.) első számítógépért pályázott. A számítógéppel már rendelkező könyvtárak általában újabb típusú, ill. a használók részére hálózatba állítható gépekre pályáztak. Az intézmények kevés kivételtől eltekintve könyvtári integrált program(rendszerre) is igényt tartottak. (Túlnyomó részben az iskolai könyvtárakra kifejlesztett SZIRÉN program legújabb hálózati verzióját és a kapcsolódó MNB adatbázist, valamint a közelmúltban elkészült iskolai könyvtári tárgyszójegyzéket jelölték meg.) Mindez kiegészült a könyvtári tájékoztatást/tájékozódást segítő adatbázisok és a multimédiák sommás vagy tételes kívánságával. Az INTERNET hozzáférhetősége elvileg mindenki számára vonzó volt, többen azonban nem merték vállalni a várható használói költségek miatt.

A pályázat menete, nyertesei

Az 1996 tavaszán meghirdetett felhívásra beérkezett 918 pályázatból előzetes szűrés után megmaradtak (540 pályázat) tételes értékelésre 1996 augusztus–szeptember folyamán került sor. A kurátorok pontszámainak összesített értéke alapján jött létre az a rangsor, amelynek élvonalából került ki nyertesként a 169 pályázó. Ezt követően került sor az igények utólagos pontosítására és a beszerzések technikai lebonyolítására, majd az „információs csomagok” összeállítására, amelyek anyagi forrásait a Soros Alapítvány pótlólagos forrásokból 60 millióról 80 millióra egészítette ki.

Rendkívül vegyes volt a pályázó intézmények összetétele a telephely szempontjából. A 169 intézmény közül mindössze 43 budapesti, 126 iskola vidéki település (főként megyeszékhely, ill. középváros) intézménye. 8-10%-ra tehető a kistélepülés, kisközség nyertes jelöltje. Általában erre a pályázatra nem a hátrányos helyzetű kistélepülések jelentkezése volt a jellemző, hiszen olyan feltételeket szabott a kuratórium, amelyek ezt eleve nem tették lehetővé. Ennek ellenére a nyertes kistélepülések – talán erőn felül vállalt – kötelezettségei garanciát adtak arra, hogy az iskolában a világgal kapcsolatot teremtő technika az egész község lakosságának javát fogja szolgálni.

Vegyes a kép az iskolatípusok szempontjából is: 79 általános iskola és 90 közbépfokú iskola pályázott eredményesen, köztük – figyelemre méltóan – 10 gyakorlóiskola is található. A kisebb települések, városi lakótelepek iskolái között

jellemző típus az ÁMK könyvtára, ill. önállóan működő kettős funkciójú iskolai és közművelődési könyvtár.

Fenntartói szempontból zömében önkormányzati iskolák kaptak adományt, de a nyertesek között az intézmények összlétszámához viszonyítva szép számmal találhatók felekezeti iskolák (21 int.), néhány alapítványi intézmény, és közel 10 nemzetiségi iskola is részesült a támogatásban.

A támogatás átadására 1997 januárjában került sor. Az iskolák által igényelt és elnyert információs eszközök a következők:

- 1 db multimédia számítógép
- lézerprinter
- a Soros Alapítvány által biztosított teljes körű dial-up Internet hozzáférés
- Win'95 magyar nyelvű szoftver
- Office '95 magyar nyelvű szoftver
- multimédia szoftvercsomag
- SZIRÉN könyvtárkezelő program adatbázissal (MNB adatb. + tárgyszój.)

Az információs csomag a pályázók igényeitől, az iskola típusától függően némileg eltérő volt.

A pályázók az adomány átvételével egyidejűleg szakmai eligazításban részesültek az eszközök és források felhasználásának megkönnyítése érdekében. A SZIRÉN integrált könyvtári rendszer használatba vételére való felkészítést várhatóan februárban (három helyszínen) kapják meg az érdekeltek a programba való belépéshez szükséges jelszóval együtt.

Egyébként a jelzett igények volumene és a pályázat anyagi feltételeinek korlátai miatt a pályázók a SZIRÉN program egyfelhasználós verzióját kapták meg. A hálózati verziót csak azok kapták meg (18 intézmény), akik már rendelkeztek a programmal, és csak a frissebb változatra volt szükségük. A könyvtári tájékoztató munkához fontos adatbázisokat (Irodalomtörténeti analitika, Események-évfordulók, PRESSDOK stb.) az iskolák a rendelkezésükre bocsátott összegből (50–70 ezer Ft) – szükség szerint – egyénileg szerezhetik be. De ebből az összegből a SZIRÉN hálózati verzióját is megvásárolhatják.

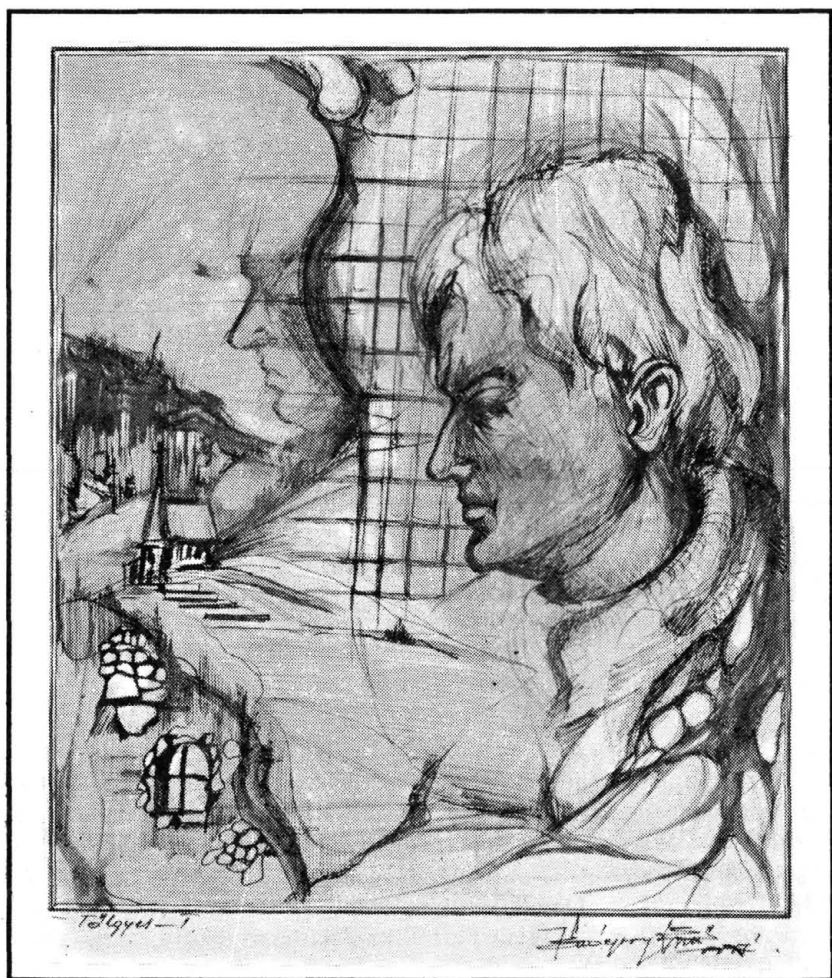
Összegzésül: a Soros Alapítvány a fejlesztések 80 milliós anyagi támogatásával lehetővé tette a 169 nyertes pályázó számára tervezett elképzeléseik gyakorlati megvalósítását. A pályázat hozadéka azonban ennél sokkal több: a várakozáson felüli részvételi kedv bebizonyította az iskolák tényleges, tömeges igényét a korszerű információs eszközök könyvtári alkalmazása iránt. A pályázat egyúttal az iskolai könyvtárak fejlesztésének szükségességére is ráirányította az iskolavezetők és -fenntartók figyelmét. Figyelemre méltó eredménynek tekinthetjük azt is, hogy a pályázaton induló közel ezer iskolában átgondolták és elkészítették a könyvtár számítógépesítési programját, mégpedig az intézmény információs rendszerének, összetevékenységének szerves részeként. A tervezet kidolgozása azokon a helyeken is az információs tevékenységet végző pedagógusok (számítógépes informatikát oktatók, könyvtárostánárok, oktatástechnológusok, technikatánárok stb.) együttműködésére irányította a figyelmet, ahol eddig erre nem is gondoltak. Több helyen a pályázó iskola a környező intézményekkel (más iskolákkal, felsőoktatási és közművelődési könyvtárakkal) is felvette a kapcsolatot, és gyümölcsöző együttműködésre volt képes. Tapasztalataink szerint a pá-

zat valóban jelentős szellemi élénkülést eredményezett, és a legtöbb helyen a helyi anyagi erőforrásokat is mozgásba hozta.

Végül: a nyertes pályázóktól elvárható az adomány rendeltetésszerű használatának mielőbbi helyi megszervezése, lehetőség szerint önerős továbbfejlesztése, elsősorban a használói érdekeknek megfelelően. Ezen kívül elvárható az is, hogy kedvező adottságaikat a környező iskolák pedagógusainak, vezetőinek is bemutassák, megosszák velük szakmai, pedagógiai tapasztalataikat.

Előreláthatólag ugyanez a pályázat nem kerül újra kiírásra. A második körben kiesett kb. 350 pályázat közül választja ki majd a kuratórium azt a 80–100 könyvtárat, melyek az ideikhez hasonló támogatásban részesülnek. Az idei nyerteseknél a további fejlesztések lehetőségei is a Soros Alapítvány tervei között szerepelnek.

Dán Krisztina

CD-ROM-on a magyar sajtóbibliográfia

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) az Arcanum Databases munkatár-saival együttműködve 1995 óta DOS verzióban CD-ROM-on is megjelenteti a „Magyar Nemzeti Bibliográfia – Könyvek” (MNBK) elnevezésű adatbázist. 1995-ben egy, 1996-ban két lemez készült el. Az 1996. évi második lemezen két adatbázis szerepel, az MNBK-n kívül a „Magyar Nemzeti Bibliográfia – Periodikumok” (MNBK) adatbázis is.

Az MNBK/CD optimális használatához szükséges feltételek:

IBM 386 (vagy nagyobb) számítógép,
VGA monitor,
HP III lézernyomtató,
MS DOS 6.2,
legalább 540 Kbyte szabad hagyományos memória,
CD-ROM meghajtó.

Azok számára fontos, akik az MNBK első két CD-ROM-ját már ismerik: ez a lemez nem csupán tartalmilag bővült, de abban is eltér az előzőektől, hogy tartalmazza az installáló programot – ennek beindításához a lemez címkéjén található az utasítás:

d:\install c:

Az installálás folyamatában dönteni kell az adatbázisok nyelvét illetően: magyar vagy angol nyelvű változatot lehet választani (ez a döntés később, az adott adatbázis használata közben megváltoztatható a felső menüsor *Opció* menüjéből a *Nyelvváltás* behívásával). Ugyancsak dönteni kell a kódkészletre vonatkozóan: a rendszer felajánlja az MNB kódkészletet a billentyűzetre, a monitorra, valamint a nyomtatóra.

Az installálás után az adatbázisokat c:\nektar begépelésével érjük el. A bejelentkező képernyő ismét választási lehetőséget kínál, a kurzormozgató billentyűvel kell eldönteni, hogy a két adatbázis közül melyiket akarjuk használni.

*

Jelen cikk csupán a sajtóbibliográfiai adatbázis ismertetésével foglalkozik, ezért a továbbiakban csak a **Magyar Nemzeti Bibliográfia – Periodikumok** adatbázisról lesz szó, ennek címképernyője jelenik meg az adatbázis-választás után (1. sz. *illusztráció*).

Az MNBK rekordjai az OSZK MNB Sajtóbibliográfia Szerkesztőségében épített és továbbépülő **IKB – Magyar Periodika Adatbázis** rekordjainak ARCTIS alá konvertálásából alakultak.

Magyar Nemzeti Bibliográfia - Periodikumok
Hungarian National Bibliography - Periodicals
1986-1996

Lezárva: 1996. szeptember
ISSN 1416-5414

Országos Széchényi Könyvtár

Szoftver: ARCANUM Databasés

Készült a Magyar Nemzeti Bibliográfia Sajtóbibliográfia
Szerkesztőségében az IKB - Magyar Periodika adatbázis alapján

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

Budapest 1996

A lemezen lévő bibliográfiai tételek gyűjteménye az OSZK tulajdona. A lemez,
illetve a lemezen lévő anyag eladásához, forgalmazásához, kölcsönzéséhez
vagy elajándékozásához az OSZK írásbeli engedélye szükséges.

Összön le egy billentyűt!

1. sz. illusztráció

Az adatbázis 3 rekordtípust tartalmaz: 12 500 kiadványrekordot, 8018 testü-
leti rekordot és 204 szakcsoportrekordot.

A 3 rekordtípushoz tipográfiailag elkülönített mutatótételek tartoznak (2. sz.
illusztráció).

Az illusztráción nem látszik, a képernyőn viszont igen: a kiadványrekordokra
vonatkozó mutatók zöld színűek, a testületi rekordra vonatkozó mutató sárga, a
szakcsoportrekordokra vonatkozó mutatók pedig rózsaszínűek. Keresésnél csak
a kiadványrekord mutatótételei kapcsolhatók össze keresőkérdésként, de a prog-
ram előnye, hogy kapcsolatot tud kialakítani nem csupán a kiadványrekordok

Készülő halmaz

Sorszám: 1.

Fájl neve: SET_0001

Mutatók:

Kérdések:

Operátor:

ISSN:

Cím, szavas:

Cím, teljes:

Közreadó:

Földrajzi név:

Kiadó:

Indulási év:

Megszűnési év:

Periodicitás:

ETO:

Személynév:

MFN:

Testületi név:

Szakcsoport:

Tárgyszó:

2. sz. illusztráció

között, hanem a kiadványrekordok és a testületi rekordok, valamint a kiadványrekordok és a szakcsoporthekordok között is.

A lemez használatára vonatkozó valamennyi információt jelen cikk nem tartalmazhatja, ezek megtalálhatók az adatbázis helpjeiben. Az F1 billentyűvel szinte minden művelettel kapcsolatban elérhetők a vonatkozó súgók, amelyek szinte feleslegessé teszik a nyomtatott dokumentációt, hiszen az aktuális műveletnél hívható elő a segítséget tartalmazó szöveg. Az alábbiakban elsősorban azok a műveletek kapnak hangsúlyt, amelyek – véleményünk szerint – hozzásegítik az adatbázis használóit ahhoz, hogy minél több szempontú, minél szűkebb keresés eredményeképpen a kívánt találati halmazt kapják meg.

KIADVÁNYREKORDOK

Az adatbázis kiadványrekordjai az 1986-1996 között Magyarországon megjelent és az OSZK-nak kötelezpéldányként beszoigálatott periodikumok bibliográfiai és besorolási adatait tartalmazzák. Az 1986-ban vagy azt követően indult periodikumok esetében a feldolgozás az induló szám alapján, a változó adatok regisztrálása pedig az évenkénti első szám alapján történt. Az 1986 előtti periodikumokra vonatkozóan az egyes rekordokban megtalálhatók az indulás adatai, esetenként az előző cím, 1986-tól pedig a rögzítés évében érvényes, valamint a változó adatok az évenkénti első szám alapján.

A kiadványok valamennyi megváltozott adatát a *CUSTOM* formátum tartalmazza. Az adat után $\wedge x$ almezőben megadott évszám (az év utolsó két számjegye!) azt jelzi, hogy az adat mikortól érvényes, az $\wedge y$ almezőben megadott évszám pedig azt, hogy az adat meddig volt érvényes. Ha egy adat csak egy évig volt érvényes, azt sok esetben $\wedge t$ almezőben megadott évszám követi.

A többi formátum vagy az induló szám (illetve az elsőként rögzített szám) vagy az utolsó szám adatait tartalmazza:

BIBL – a kiadvány szabványos bibliográfiai leírása az induló szám alapján (1986-ban vagy ezt követően induló kiadványok esetében)

KATAL – a kiadvány legjellemzőbb adatai az elsőként rögzített szám alapján (katalóguscédula forma)

LABEL – a kiadvány legjellemzőbb adatai az utolsóként rögzített szám alapján (címkés forma)

MNBP – a kiadvány legjellemzőbb adatai az utoljára rögzített szám alapján (katalóguscédula forma)

A képernyő jobb alsó sarkában fel van tüntetve annak a formátumnak a neve, amelyikben éppen megjelenik az adott tétel.

Bármelyik megjelenített kiadványtétel esetében lehetőség van arra, hogy a vele bibliográfiai kapcsolatban levő többi tételt (előző cím, későbbi cím) is megkeressük és megjelenítsük. Erre szolgál az F7 billentyű.

Keressük például azt a tételt, amelyikben az ISSN 0238-5406 nemzetközi azonosítószám szerepel. Találati eredmény: 1 tétel. Enter után az egysoros megjelenítés látható a képernyőn:

0238-5406 A hungarológia oktatása

F2-vel kiválaszthatjuk azt a formátumot, amelyben a kiadvány többi adatát is látni kívánjuk (legyen ez ebben a példában a *BIBL* formátum), majd az F5 billentyűvel megjelenítjük a tételt. Akár az egysoros megjelenítésnél, akár a teljes formátumnál lehetőség van arra, hogy az F7 funkcióbillentyűvel új keresést indítsunk el, ennek eredményeképpen a talált tételek száma: 3. Ezeket ismét megjeleníthetjük akármilyen formában. A 3 tétel *BIBL* formáját az alábbi illusztrálás mutatja:

Keresés Megjelenítés Nyomatás Opció Kilépés 258Kb Set 1 1/1

Magyar Nemzeti Bibliográfia Periodikumok

A hungarológia oktatása : a Magyar Lektorai Központ szakmai és módszertani kiadványa / szerk. Giay Béla. - 1.évf. 1. (1987)-4.évf. 7/8. (1990). - Budapest : M. Lektorai Közp., 1987-1990. - 24 cm
 Évenként kétszer. - Előzmény: Magyar nyelv külföldieknek, ISSN 0230-8088 (85/2113.). - Folytatás: Hungarológia, ISSN 1217-4343
 ISSN 0238-5406 = A hungarológia oktatása
 809.451.1 * 378

[BIBL.FRM]— < >

F2-Formátum F3-Keresés F5,ESC-Rövid F7-Kapcsolat F9-Menü -Következő lőző

3. sz. illusztráció

Megjegyzés: A tételekben megadott hivatkozásból látszik, hogy összesen 5 kiadvány bibliográfiai kapcsolatáról van szó. Azért van csupán 3 találat, mert az adatbázis nem tartalmazza a Magyar nyelv külföldieknek c. periodikumot, ez ugyanis 1996-ban már nem jelent meg, valamint a Hungarológiai ismerettár c. sorozatot, ez ugyanis nem tartozik az adatbázis gyűjtőkörébe.

A keresés szűkítése

A keresés a mutató tételei között böngészéssel, ill. meghatározott keresőszó (vagy egy részének) megadásával végezhető. A keresőkérdések balról és jobbról csonkolhatók, ill. logikai operátorral összekapcsolhatók. Az adatbázis tartalmaz három előre megszerkesztett keresőkérdést, ezek az alábbiak:

ERV_014A ERV_022A ERV_171P

Ha a *Kiadó* mutatótételből választott keresőelemekhez az ERV_014A keresőkérdést, a *Közreadó testület* mutatótételből választott keresőelemekhez az ERV_022A keresőkérdést, illetve egy kiválasztott *Periodicitáshoz* az ERV_171P keresőkérdést (S) operátorral kapcsoljuk, csak azokat a tételeket kapjuk találati eredményként, amelyek még nincsenek lezárva, és amelyekben a keresőkérdés-ként megadott adat az utolsó szám alapján is érvényes.

Ha például azokat a periodikumokat keressük, amelyeket a Népszava adott ki, a kurzorral a Kiadó mutatótételnél állva megnyitjuk az indexet. A Népszava begépelésekor az alábbi indextételeket kapjuk:

Keresés Megjelenítés Nyomtatás Opció Kilépés 257Kb Set 2 3/3
Magyar Nemzeti Bibliográfia Periodikumok

Készülő halmaz Sorszáma: 3. Fájl neve: SET_0003

KIADO

+ 70 NÉPSZAVA
+ 1 NÉPSZAVA GOND.
+ 1 NÉPSZAVA KÖNYV KFT.]
+ 1 NÉPSZAVA LAPK.
+ 1 NÉPSZAVA RT.
1 NÉPSZAVA UJ NAP
+ 5 NÉPSZAVA]
1 NÉPSZINHÁZ
1 NÉPTÁNCKÖR KULT. EGYES.]
1 NÉPUJSÁG KFT.
1 NFF
8 NGKM
1 NGKM SAJTO ÖNÁLLO OSZT.
3 NHK

Operátor:

Tárgyszó:

PgUp/PgDn +,*, Home/End Del Enter-Kiválasztás Esc-Kilépés

4. sz. illusztráció

A kinyomtatott képernyőn látszik, hogy a kiadványokban a Népszava több változatban jelenik meg névváltoztatás, funkcióváltozás miatt. Azt hiszem, érdemes azt is hangsúlyozni, hogy a kiadványban nem szereplő, külső forrásból vett adatokat szögletes zárójelben rögzítjük. Ez az indexben a szögletes zárójel zárójelével jelenik meg (itt: **Népszava**). A kinyomtatott képernyőformában + jellel jelöltük a keresőkérdés kiválasztott elemeit. A találati eredmény: 78 tétel. Ezek közül a kiadványok közül újabb kereséssel kiválaszthatjuk mindazokat, amelyek az adatbázisban még „élőként” szerepelnek, s az utolsóként rögzített számot is a Népszava adta ki. Talán nem felesleges ezt a keresési folyamatot részletesen ismertetni:

- A kurzor a Kiadó mutatótételen áll.
- Töröljük az előbbi keresést (Ctrl y).
- Az F4 billentyűvel a parancsmódú keresésre állunk.
- F3-mal az eddigi keresőkérdéseket megnézhetjük, és válogathatunk közöttük. A kurzor az ERV_014A elmentett keresőkérdésen áll, enterrel rögzítjük a parancsmódú keresés sávjába.
- F5-tel előhívjuk az operátorokat, közülük az (S)-et választjuk, enterrel ezt is rögzítjük.
- Ismét F3, a kurzorral lépegetve az elmentett kérdések között megkeressük azt a kérdést, amit szűkíteni akarunk. Enterrel rögzítjük, a parancsmódú keresés sávjában az operátor után fog megjelenni.
- Végrehajtjuk a keresést, ennek eredménye 15 tétel. Ezek azok a kiadványok, amelyeket a szűkített kereséssel kerestünk.

Magyar Nemzeti Bibliográfia Periodikumok		
Készülő halmaz	Sorszám: 4.	Fájl neve: SET_0004
Mutatók:	Kérdések:	Operátor:
ISSN:		
Cím, szavas:		
Cím, teljes:		
Közreadó:		
Földrajzi név:		
Kiadó:		
Indulási év:		
Megszűnési év:		
Periodicitás:		
ETO:		
Személynév:		
MFN:		
Testületi név:		
Szakcsoport:		
Kérdés		
#ERV_014A (S) #SET_0003		

Enter-Megjelenítés Bármely más billentyű-Folytatás

5. sz. illusztráció

Ugyanilyen módon lehet kezelni a rendszer másik két rögzített keresőkérdését is.

TESTÜLETI REKORDOK

Az IKB adatbázis a kiadványtételekben nyilvántartja a kiadványok közreadó testületének nevét egységesített formában, valamint az ettől eltérő neveket: hivatalos, rövidített név, más nyelvű, illetve a kiadványban szereplő egyéb névforma. Ezekből az adatokból alakultak a testületi rekordok, amelyekben mindezek a névformák szerepelnek, sőt az adott testület előző és későbbi egységesített neve is fel van tüntetve.

Ha keresőelemként a testület egységesített nevét választjuk, a találati halmaz tartalmazza a keresett testület rekordját, valamint közvetlen jogelődjének (jogelődjeinek) és közvetlen jogutódjának (jogutódjainak) rekordjait is (amennyiben ezek az adott kiadvány feldolgozása során ismertté váltak). Példánkban az indexből a **Magyarország. Ipari és Kereskedelmi Minisztérium** indextételt választottuk keresőkérdésnek. A tételek száma: 3, ennek egysoros megjelenítése után F5-tel a teljes testületi tételeket kapjuk. Lapozni ebben a fázisban a kurzormozgató billentyűkkel lehet (6. sz. illusztráció).

Akármelyik testületi névhez megkapjuk a kapcsolódó kiadványtételeket az F7 segítségével. Példánkban ESC billentyűvel visszatértünk az egysoros megjelenítés képernyőjére, itt az első tételhez kerestük a kiadványkapcsolatot (7. sz. illusztráció).

Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium az alábbi (8. sz. illusztráció) 12 kiadványban szerepel közreadóként (egysoros megjelenítés).

Szakcsoport: 059
A szakcsoport neve: Naptárak * Almanachok
Utaló: Almanachok
Csillagászati évkönyvek
Évkönyvek, csillagászati
Eseménynaptárak
Évfordulónaptárak
Kalendáriumok
Rendezvénynaptárak
Versenynaptárak

[BIBL.FRM]—< >

F2-Formátum F3-Keresés F5,ESC-Rövid F7-Kapcsolat F9-Menü -Következő lőz6

6. sz. illusztráció

Magyarország. Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
Magyarország. Ipari Minisztérium
Magyarország. Kereskedelmi Minisztérium

Találati halmaz info.

Kérdés: MFN=(KOZR="Magyarország. Ipari és Kereskedelmi
Minisztérium")

Tételek száma a halmazban: 12

Enter-Megjelenítés Bármely más billentyű-Folytatás

7. sz. illusztráció

SZAKCSOPORTREKORDOK

A kiadványokat a feldolgozás során a rövidített ETO alapján kialakított szakcsoportokba soroljuk. E szakcsoportok, valamint a hozzájuk tartozó megnevezések (tárgyszavak, utalók) alkotják a szakcsoportrekord adatait.

A szakcsoport index a szakcsoportokat, a tárgyszó index a tárgyszavakat és az utalókat tartalmazza. A 'Kalendáriumok' indextételt jelöltük ki keresőkérdés-

0209-5289	Ellenőrzés Hungary's foreign trade
0866-1944	Ipari és kereskedelmi közlöny
0230-3280	Ipari szemle
1215-4849	Kereskedelmi magazin
0451-7652	Kereskedelmi szemle
0139-1933	Kirakat (Budapest) (1957)
1215-1203	Külkereskedelmi tájékoztató Külkereskedelmi termékforgalom Newsletter Vengriá
0237-1545	Szolgáltatás, külkereskedelem Ungarische Wirtschaftshefte

Ins Del Space F2-Formátumváltás F3-Keresés F5-Teljes tétel F7-Kapcsolat F9-Menü

8. sz. illusztráció

nek, 1 találatot kaptunk, ennek egysoros megjelenítése a szakcsoportot és a szakcsoport nevét tartalmazza:

059	Naptárak * Almanachok
-----	-----------------------

Ins Del Space F2-Formátumváltás F3-Keresés F5-Teljes tétel F7-Kapcsolat F9-Menü

9. sz. illusztráció

A teljes formátum kiegészül az utalókkal is (10. sz. illusztráció).

Itt is van lehetőség kapcsolatteremtésre azokkal a kiadványrekordokkal, amelyekben az adott szakcsoport szerepelt. A folyamat azonos a testületi rekordnál leírttal.

Egészesített név:	Magyar Nemzeti Bibliográfia Periodikumok
Utaló:	- Magyarország. Ipari és Kereskedelmi Minisztérium - IKM - Ipari és Kereskedelmi Minisztérium - Ministerium für Industrie und Handel - Ministerstvo promyšlennosti i torgovli - Ministry of Industry and Trade
Előbb:	- Magyarország. Ipari Minisztérium - Magyarország. Kereskedelmi Minisztérium

[BIBL.FRM]—< >

F2-Formátum F3-Keresés F5,ESC-Rövid F7-Kapcsolat F9-Menü -Következő lőző

10. sz. illusztráció

FEJLESZTÉSI ELKÉPZELÉSEK

Az MNB/CD évenként kétszer fog megjelenni. Az 1997. évi első lemezen mindkét adatbázis DOS és WINDOWS alatt is használható. A WINDOWS-os adatbázisok kezelőfelülete természetesen megváltozik az eddig megszokotthoz képest.

Az MNBP adatbázisban a tételek adattartalma és a formátumok viszont nem módosulnak. Az index bővülni fog: az IKB adatbázisban nyilvántartott megyekód konvertálásával a Földrajzi név index tartalmazni fogja a megyék 1996. évi nevét is. Ezzel az indextétellel könnyen meg lehet találni egy megye valamennyi kiadványát.

További fejlesztésként egy új mutatót is tartalmazni fog az adatbázis. Tárgyévi tételeknek neveztük el, tételei évszámok, melyek arra adnak választ, hogy egy adott évben milyen kiadványok jelennek meg. Az adatbázis használói között bizonyára vannak olyanok, akik használták az éves sajtóbibliográfiát*. Ennek kiadását az Országos Széchényi Könyvtár az 1989/1990. tárgyévi kötettel befejezte. Attól kezdve az IKB adatbázis állt a használók rendelkezésére, 1996-tól pedig az MNBP adatbázis CD-ROM-on. Az adatbázisok tartalmazzák ugyan valamennyi feldolgozott kiadvány adatait, de csak több keresőkérdés bonyolult összekapcsolásával sikerült megtalálni az egy adott évben megjelent kiadványok halmazát. Az ismertetett fejlesztéssel a következő CD-ROM használói már egyetlen kere-

* Ld. melléklet

sőkérdéssel megkapják ezeket a tételeket. Sőt könnyen választ kapunk olyan kérdésekre, hogy melyek azok a kiadványok, amelyek egy adott évben egy adott megyében vagy egy adott témakörben jelentek meg. Természetesen a tárgyévi tétel bármilyen más mutatóból vett keresőkérdéssel összekapcsolható, ezzel a találati eredmények pontosabbak lesznek.

Távolabbi terveink szerint az MNBP is szabványos rekordszerkezetben és szabványos bibliográfiai adatcsere formátumban (HUNMARC) fog megjelenni. Ezzel lehetőség nyílik az adatbázis letöltése után további hasznosításra.

Nagy Anikó

MELLÉKLET

02706

HB 1649

Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok bibliográfiája

Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

1981-1989/1990. - Budapest : OSZK. 1983-1994.

Évenként, az egyes kötetek késve jelennek meg. - A kiadvány alapjául szolgáló adatbázis 1996-tól CD-ROM-on jelenik meg: Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok (CD-ROM), ISSN 1416-5414

ISSN 0231-4592

050 * 015

Szerk.: Dr. Nagy Zsoltné fel.szerk., Szilasiné Szmrtnik Márta, Nyiri Gyöngyvér

szerk. OSZK 1014 Budapest, Budavári Palota F.ép. Levélcím: 1827 Budapest Tel.:175-7533/446

Terj.: 620 példányban

A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája

A zenei szakirodalmi tájékoztatás tárgya a zenei információ. Ismerve az információ meghatározása körüli nehézségeket, mellőzzük a zenei információ még oly vázlatos definícióját is. Csupán annyit szükséges megállapítani, hogy amikor „zenei információ”-ról beszélünk, könyvtári szempontból egy gazdag, sokjelentésű, összetett jelenségre kell gondolnunk. A zenei információ a könyvtárban megjelenhet egy művészeti ág sajátos grafikai jelrendszerrel rögzített alkotásaként nyomtatott (vagy kézíratos) zeneműként. Ugyanaz a műalkotás előfordulhat más hordozón, a vizuális helyett az auditív érzékelés számára felfoghatóan valamilyen hangrögzítés alakjában is. És van a zenei információnak egy harmadik formában materializálódott típusa: az előbbi kettőt kommentáló, értékelő, azokról hírt adó, az információ hordozóját tekintve (többnyire) „hagyományos”-nak mondható dokumentumon hozzáférhető szak- és publicisztikai irodalom.

A zenei információ tehát különböző dokumentumtípusokon rögzítetten található a könyvtárban, és ezeknek a hordozóknak, illetve az azokon hozzáférhető információknak a tájékoztatásban azonos jelentősége van. A zenei tájékoztatás egyik sajátosságát éppen ez adja. A zene esetében is – a többi művészethez hasonlóan – a szakirodalom mellett alapvető követelmény a forrásokról történő tájékoztatás. Míg azonban pl. a szépirodalmi források – vagyis maguk az irodalmi alkotások – formája, hordozója azonos a szakirodaloméval, a zenében a primer és szekunder információ (források és a szakirodalom) között nagyon jelentősek a morfológiai különbségek. (Tekintsünk el ezúttal attól a tényről, hogy a szépirodalmi alkotás transzformációja adott esetben más hordozón jelenhet meg. Érdemben ugyanis ma még nem befolyásolja a videókazetták, irodalmi hangfelvételek stb. léte az irodalmi tájékoztatási apparátus századok alatt kialakult szerkezetét.) A zenében a források – a nyomtatott vagy kézíratos zeneművek – ezek transzformációi – valamilyen hangrögzítés formájában – illetve az előbbi kettőt ismertető és a legtágabban felfogott, elsősorban könyvekben és időszakos kiadványokban hozzáférhető szakirodalom képezik az információ megjelenítési formáit, azt a dokumentumbázist, amely a zenei könyvtár, gyűjtőkörét alkotja és amelyről a zenei szakirodalmi tájékoztatást végezzük. (Bonyolítja a helyzetet, de külön nem térünk ki rá, csak megemlítjük, hogy sok esetben a hangfelvétel lényegül át primer forrássá. Vagy azért, mert nincs a zeneműnek hangjegyekkel lejegyzett „írásos” eredetije – pl. jazzimprovizáció esetén – vagy azért, mert maga az előadói gyakorlat sajátossága, különlegessége miatt válik fontossá, önmagán túlmutatóvá a hangfelvétel. Általában az előadó személye miatt lehet erről szó: pl. ötödrangú zeneszerző jelentéktelen darabját interpretáló világhírű zongoraművész felvételéről. Vagy egy népszerű, jeles, értékes és közkedvelt, ám épp ezért számtalan lemezen hallható zenemű is alapvető forrássá válik, ha maga a zeneszerző adja elő.)

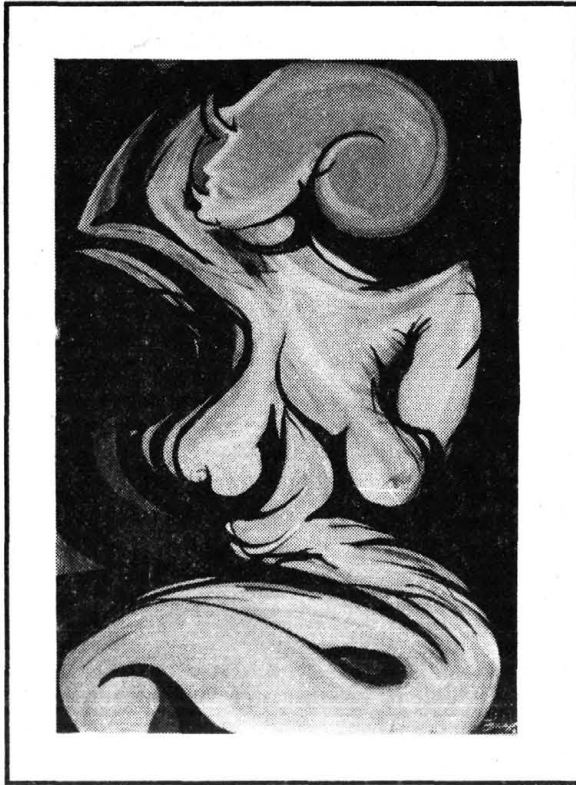
A zenei tájékoztatás célja ugyanaz, ami általánosságban a szaktájékoztatás bármely területéről elmondható: a különféle hordozókon rögzített, a különböző

előhelyeken hozzáférhető zenei információk eljuttatása, közvetítése a használókhoz. Bár a használói igények elvileg annyifélek lehetnek, ahányan csak igénybe kívánják venni a zenei könyvtárak szolgáltatásait, a valóságban azért célszerű négy alaptípust elkülöníteni. A négy típus közös vonása, hogy egyik használói csoportnak sincs kizárólagos kívánsága egy konkrét hordozón rögzített információ iránt, mindegyik többfélét használ, igényel, legfeljebb súlyponti eltolódások lehetnek az egyes hordozókon rögzített információk használatán belül.

A zenei információra szüksége lehet tudományos célból aktív zenetörténésznek, muzikológusnak. Felkészültsége, szakismeretei alapján a zenei információ mindhárom megjelenési formáját használja, nincs kitüntetett hordozója. Igényelheti a zenei információt *gyakorlati okokból* is egy felhasználó: aktív zenész, zene-tanár, zenei menedzser stb. E használói kategória sem köthető csak egyféle dokumentumtípushoz, információhoz: konkrét céljaitól függően lehet szüksége egyikre vagy másikra. A harmadik igénytípus az *oktatósi jellegű*, vagyis a hallgatói, tanuló igények tartoznak ide. Az előbbieknél sokkal heterogénebb összetételű ez a csoport (életkor, iskolatípus és az ezekhez kapcsolódó zenei ismeretek alapján). Közös jellemzője, hogy használói igényei csak részben önállóak, az információ megszerzését, használatát az esetek tekintélyes részében előírják számára. A diákok minden dokumentumtípust használnak, de zenei ismereteik és az iskolatípus szerint eltérések lehetnek közöttük. Végül a negyedik csoportba a zenei információt *hobbiból, kikapcsolódásból, szórakozásból* stb. igénylők népes serege sorolható. Elvileg mindhárom hordozón rögzített információra szükségük lehet, a gyakorlatban azonban a nyomtatott zeneműveket sokkal kisebb mértékben használják, mint az előző esetekben.

Egy adott szakterület tájékoztatási apparátusának jellege, összetétele két tényezőtől függ. Az egyik általános: végső soron a potenciális használói igények kielégítése céljából alakultak ki a különféle tájékoztatási eszközök, fő vonásait tekintve éppen ezért azonos pl. a történettudomány és a biológia tájékoztatási apparátusa. A tájékoztatási apparátusnak a legáltalánosabban kifejezve néhány kérdőszóra kell válaszolnia: *ki, mit* tett, mondott, írt stb., *mi* jelent meg, *mikor* és *hol*, *mi* a jelentősége a műnek, a cselekvésnek, eszköznek stb., *hogyan* működik stb. Mint ismert, a használóknak vagy konkrét adatra, tényre van szüksége, vagy pedig valamilyen okból egy téma, kérdés irodalmára. Az előbbi igények kielégítésére alakultak ki a direkt vagy faktografikus tájékoztatási eszközök (lexikonok, szótárak, adattárak stb.), a második esetben az indirekt (bibliográfiai vagy irodalomközvetítő) apparátus révén adható adekvát válasz. A tájékoztatási eszközök további rendszerezése – ez is jól ismert – aszerint lehetséges, hogy milyen keresési mód, megközelítés alapján lehet őket használni, milyen a gyűjtőkörük, szerkezeti felépítésük. Beszélhetünk tárgyi-fogalmi megközelítésen alapuló eszközökről, vannak bibliografikus-nominális jellegűek, harmadik csoportjuk az időrendet, negyedik részük pedig a helyrajzot (topográfiát) teszi a feltárás elsődleges elemévé. (Természetesen az alaptípusok számtalan kombinációja is létezik.)

A különböző szakterületek tájékoztatási apparátusában megmutatkozó eltéréseket, egyedi sajátosságokat az adott ismeretág belső tulajdonságai határozzák meg. Olyan tényezők, mint a források formája, szerepe a tájékoztatás egészében, a szakirodalom avulása, a diszciplína jellege, az elmélet és a gyakorlat viszonya,

földrajzi dimenziói stb. A zenei információként a könyvtárban megjelenő komplex jelenségről csak hasonlóan differenciált, egymással rendszert alkotó tájékoztatói eszközök halmaza képes megfelelő felvilágosítást adni. Alkalmasnak kell lennie a zenei tájékoztatói rendszernek arra, hogy a „hagyományos”-tól eltérő hordozón megjelent műveket éppúgy regisztrálja, mint a koncertekről számot adó kritikákat vagy a zenetudományi tanulmányokat, illetve rendelkeznie kell a szükséges faktografikus eszközökkel: pl. egy adott hangversennyel kapcsolatban felmerülő összes konkrét kérdés megválaszolására.

Az alábbiakban a zenei tájékoztatói eszközöket kíséreljük meg rendszerezni. Tipológiájuk volt a cél, nem konkrét referenzművek leírása; és mert a tájékoztatói eszközök típusai jól ismertek, különösebb bemutatásukra sem volt szükség. Egy kivétellel: a tematikus műjegyzékek speciális, csak a zenében használt eszközök, illetve a műjegyzékek máshonnan jól ismert fogalmát az utóbbi néhány évtizedben oly mértékben kitágították zenetörténész összeállítói, hogy célszerűnek látszott e műfaj rövid ismertetése.

Megjelenési formájukat tekintve a zenei tájékoztatói eszközök lehetnek:

- kéziratosak, illetve katalóguscédulán használhatók,
- nyomtatott formában publikusak, főleg önálló kötetben megjelentek,
- valamilyen nem hagyományos hordozón közzétettek.

A kéziratot segédletekkel – mivel elsősorban lokális jelentőségű összeállításokról, elsősorban persze katalógusokról van szó – nem foglalkozom. A nem hagyományos hordozón rögzítettekkel sem; az ilyen formában ismert és rendelkezésre álló tájékoztatói eszközök – különösen a CD-ROM-on hozzáférhető bibliográfiai és faktografikus adatbázisok rendszerezése (és főleg összegyűjtése) későbbi – bár mielőbb elvégzendő – feladat. Az alább következő rendszerezés tehát a nyomtatott formában publikus tájékoztatói eszközökre vonatkozik.

I. A faktografikus tájékoztatás eszközei

1. *Lexikonok, enciklopédiák*

Elsősorban a tárgyi-fogalmi és a biografikus-nominális (életrajzi, illetve a mű címe vagy az intézmény neve) jellegű tájékoztatás alapvető eszközei, de bizonyos keretek között az időrendi és a helyrajzi alapú megközelítésben is segíthetnek.

A zenei lexikonok, enciklopédiák lehetnek a bennük közreadott ismeretek földrajzi határai alapján egyetemesek vagy nemzetiek, tartalmuk szerint általánosak vagy egy szűkebb zenei részterület (pl. hangszerek, könnyűzene, opera stb.) anyagát feldolgozók.

Ismert, hogy az igényesebb lexikonok, enciklopédiák a zenében is válogatott irodalom- és műjegyzéket közölnek a szócikkek végén, így – bár elsődlegesen direkt tájékoztatói eszközök – korlátozott mértékben felhasználhatóak az indirekt tájékoztatásban.

2. *Biográfiák, életrajzi gyűjtemények*

Két alapvető formájuk alakult ki: vannak kizárólag a kortársakat regisztrálók (*Who's who*), és vannak a már lezárt életutakat tartalmazók. A biográfiák, életrajzi gyűjtemények további csoportosítása a lexikonok, enciklopédiák rendszerezését követi, vagyis lehetnek egyetemesek (nemzetközi) és nemzetiek; tartalmuk szerint pedig általánosak vagy egy szűkebb területen tevékenykedők (pl. karmesterek) életrajzát közreadók. A zenében is ismert a bibliográfiát tartalmazó életrajz, a biobibliográfia.

3. *Kronológiák*

Földrajzi vonatkozásban ezek az eszközök is lehetnek egyetemesek vagy nemzetiek, tartalmuk szerint pedig általánosak vagy egy szűkebb részterület (zenetörténeti korszak, műfaj) időrendi adatait regisztrálók.

4. *Szótárak, terminológiai gyűjtemények*

Nyelvük szerint vannak egy- vagy többnyelvűek, tartalmuk alapján lehetnek

- általánosak,
- egy zenetörténeti korszak (középkor)
- vagy egy műfaj, terület (jazz, akusztika) kifejezéseit, terminológiáját tartalmazó összeállítások.

5. Adat- és címtárak

Földrajzi határai szerint megkülönböztethetők egyetemesek vagy nemzetiék, illetve egy országon belül kisebb közigazgatási egység (város, megye stb.) alapján tagoltak. Tartalmukat tekintve lehetnek általánosak vagy a zene valamely részterületének adatait, címeit regisztrálók. (Készülhetnek adat- és címtárak zenei egyesületekről, testületekről, együttesekről, oktatási intézményekről, zenei könyvtárakról, múzeumokról, kiadókról, hangszerkészítőkről stb.)

II. Bibliográfiai (indirekt vagy irodalomközvetítő) eszközök

1. Bibliográfiák

Lehetnek a regisztrált dokumentumok földrajzi eredete vagy kapcsolódása szerint egyetemesek vagy nemzetiék, tartalmuk alapján általánosak (a zene egészét felölelők) vagy egy szűkebb részterület (pl. népzene) szakirodalmát vagy forrásait feltárók. Beszélhetünk a zenei bibliográfia esetében is a regisztrált dokumentumok időrendi megjelenése alapján kurrens (folyamatos) vagy retrospektív (visszatekintő) eszközökről. A bibliográfiában közreadott dokumentumok formája szerint elkülöníthetők 1) a zeneművek bibliográfiái, 2) a diszkográfiák (hangfelvételek bibliográfiái), 3) a zenei filmográfiák (zenés mozgófilmeket regisztráló összeállítások), 4) a szakirodalmat regisztráló bibliográfiák, utóbbiak között ismertek az időszaki kiadványok cikkanyagát feltáró repertóriumok és a zenei folyóiratok címeit regisztráló folyóiratbibliográfiák, 5) az aprónyomtatványokat számbavevő bibliográfiák (plakátok, műsorfüzetek).

A zenei bibliográfiák is lehetnek a regisztrált dokumentumok teljessége szerint teljességre törekvők vagy válogatóak. A tartalmi feltárás mélységét tekintve a zenei szakirodalmi bibliográfia három szintje különíthető el: vannak regisztratív, csak a bibliográfiai leírást tartalmazó összeállítások, ismertek az annotált bibliográfiák, és kialakultak a zenében is a referátumokat közlő tájékoztatási eszközök. A tartalmi feltárás egyéb műfajai a zenei tájékoztatásra nem jellemzőek.

A bibliográfiában közreadott irodalom jellege alapján elkülöníthető a zenében is elsőfokú és másodfokú (primer vagy szekunder) bibliográfia. Vagyis vannak (ezek alkotják a túlnyomó többséget) közvetlenül az irodalomhoz vezető, és vannak olyanok, amelyek csak egy adott kérdés szakbibliográfiájának leírását tartalmazzák. A zenei tájékoztatásban ismertek a szakirodalmi bevezetők, katalógusok is. Ezek a tájékoztatási művek nemcsak másodfokú bibliográfiák, hanem a referenzmunkában nélkülözhetetlen direkt apparátust is ismertetik.

2. Katalógusok, lelőhelyjegyzékek

A bibliográfia és a katalógus közötti elvi különbségre fölösleges kitérni. A zenei tájékoztatás alapvető célja a zenei információ eljuttatása a használókhoz. Túlnyomó többségében a zenei információ – mint láttuk – a könyvtári gyűjteményekben található. A primer információk egy részének azonban nem a könyvtár a gyűjtőhelye (vagy csak részben) – főleg a tárgyi emlékek, elsősorban a hang-

szerek tartoznak ide – hanem a múzeum, a levéltár, az archívum. Viszont természetesen egy zenei vagy hangszertörténeti múzeum állományát feltáró katalógus a könyvtár gyűjtőkörébe tartozik, így az ezekre a tárgyakra (dokumentumokra) vonatkozó írásos vagy képi információt kötelessége szolgáltatni a könyvtárnak és a zenei tájékoztatásnak.

A katalógusok, lelőhelyjegyzékek földrajzi vonatkozásban lehetnek helyiek (egy adott zenei gyűjtemény állományát feltárók), regionálisak (város, megye, tartomány stb. gyűjteményeinek állományáról), országosak vagy nemzetközi.

Ami a katalógusokban regisztrált dokumentumtípusokat illeti, nagy változottság figyelhető meg. Lényegesen tágabb kört ölelnek fel, mint a bibliográfiák. A különféle katalógusok regisztrálhatják

1) a kéziratokat, 2) a tárgyi emlékeket (hangszereket, ereklyéket), 3) a különféle technikai eljárással rögzített hangfelvételeket, 4) a zenei vonatkozású filmeket, videókazettákat, 5) a zeneműveket, 6) a könyveket, 7) az időszaki kiadványokat, 8) a zenei vonatkozású képeket (festmények, metszetek, fényképek, egyéb képes ábrázolások), 9) a zenei aprónyomtatványokat (meghívók, plakátok, másorfüzetek).

III. Tematikus műjegyzékek

A zenei tájékoztatási eszközök eddig felsorolt típusai lényegében megegyeznek az egyéb szakterületek tájékoztatási apparátusában találhatóakkal, természetesen a zenére jellemző speciális eltérésekkel, melyeknek részletezésére nincs terünk (elsősorban a dokumentumok bibliográfiai leírásánál mutatkoznak különbségek, de érzékelhetők az egyedi megoldások pl. az egyes eszközök mutató-apparátusában – gondoljunk az előadóművészek jelentőségére, melynek a tájékoztatási eszközök felépítésében, szerkezetében tükröződnie kell). Van azonban a zenei tájékoztatási eszközöknek egy speciális típusa, műfaja: a tematikus műjegyzék.

A tematikus műjegyzék a zenei könyvtári munka sajátos, a feldolgozásban és a tájékoztatásban egyaránt nélkülözhetetlen eszköze. A tematikus műjegyzék a zenei incipit (egy zenemű, illetve egy-egy tétel hangjegyes kezdete) közlésével egyértelműen lehetővé teszi a zenemű azonosítását. Erre azért van szükség, mert a vokális műveket (operák, énekek stb.) leszámítva elég kevés zeneműnek van egyedi címe, többnyire a cím nem más, mint a műfaj, a zenekari letét és a hangnem közlése. Alighanem tucatjával komponáltak különböző zeneszerzők F-dúr zongoraversenyt. Még azonos komponista életművében is előfordulhat több, azonos hangnemben írt zenemű, megkülönböztetésük csak valamilyen járulékos elem (pl. opuszszám – ha van) segítségével lehetséges. A legegyszerűbb ilyen megkülönböztető elem a tematikus műjegyzék tételszáma, a zenei incipit közlésével elképzelhetetlen, hogy összekeveredjenek a művek.

A tematikus műjegyzék eredetileg indirekt (bibliográfiai, irodalomközvetítő) tájékoztatási eszköz volt. Az utóbbi néhány évtizedben készült tematikus műjegyzékek azonban a mű egészéről tartalmaznak nélkülözhetetlen információkat, így ma már teljes joggal lehetne a direkt tájékoztatási eszközök csoportjába sorolni őket. A tematikus műjegyzéken mint tájékoztatási eszközön látható legin-

kább, hogy a merev műfaji kategóriák (direkt–indirekt) sokszor alkalmazhatatlanok egy konkrét kiadvány besorolásakor.

A modern tematikus műjegyzék megteremtője *Ludwig von Köchel* volt, aki 1862-ben adta közre *Mozart* műveiről kronologikus felépítésű összeállítását. (E tematikus műjegyzék tételszámai hallhatók a rádióban oly sokszor a *Mozart*-művek bekonferálásakor „Köchel”-ként.) Köchel a kezdő ütemek zenei incipitjén túl megadta a kéziratok lelőhelyét, közölte a korai kiadások jegyzékét, ismertette a műre vonatkozó szakirodalmat. Ő még láthatóan nem lépte túl a bibliográfiai jellegű adatközlés határát. Az újabb, a II. világháború utáni korszerű tematikus műjegyzékek rendszerint a kritikai jellegű összkiadás munkálataival párhuzamosan készülnek. A tematikus műjegyzék célja az új felfogás szerint az, hogy a komponista összes művére vonatkozó, a legkülönbéltébb ismereteket tartalmazó kézikönyv legyen.

A mostanában készülő korszerű tematikus műjegyzékek felépítése rendszerint a következő:

- közlik a komponálás helyét, idejét, megadják a mű keletkezésére vonatkozó összes ismert adatot. Vokális műveknél kitérnek a szövegre és a szövegíróra is (források, változatok, előzmények, fordítók);
- tartalmazzák a zenei incipitet a kritikai kiadás alapján, ha nincs kritikai kiadás, a zenefilológia által mértékadónak elfogadott kiadás nyomán. Utalnak a kézirat (ha fennmaradt) vagy az első kiadás és a kritikai (mértékadó) kiadás közötti különbségekre, azok zenefilológiai okaira;
- megadják az autográf (kézirat) lelőhelyét és pontos adatait. Ha nincs kézirat, a mű keletkezésével nagyjából egykorú másolatok adatai szerepelnek, különböző szempontok szerint (láthatta-e a szerző stb.) rangsorolva megbízhatóságukat. Fontos célkitűzés, hogy a fennmaradt kézirat élettörténetét közöljék a tematikus műjegyzékben, tehát vándorlását, az eddigi tulajdonosok (magan vagy gyűjtemény) nevével. Ha ismert, sok tematikus műjegyzék a kézirat áráról – pl. aukción elkertről – is tájékoztat;
- a tematikus műjegyzékek tartalmazzák az első kiadás pontos bibliográfiai adatait, illetve megadják a zeneszerző életében megjelent további kiadásokat, a műből készült átiratokat stb., és közlik a tudományos célból megbízhatónak tekintett kiadások adatait;
- akadnak ma már olyan összeállítások, amelyek megadják a mű bemutatójára vonatkozó ismert és fennmaradt adatokat (bemutató helye, ideje, a közreműködő előadóművészek, zenekarok, a korabeli kritikai visszhang stb.),
- egyre általánosabbnak mondható igény, hogy a tematikus műjegyzék a mű teljes életrajzát nyomon kövesse, ebbe pedig beletartozik az arról készült hangfelvételek regisztrálása is.

A cél a minél több információ összegyűjtése. Ugyanakkor a zeneszerző életművének egyedül vonásai és a fennmaradt, ismert adatok nagymértékben befolyásolják egy adott tematikus műjegyzékben található információk jellegét. Nagyon sokoldalúan használhatók tehát a tematikus műjegyzékek a zenei tájékoztatásban vagy a feldolgozó munkában.

Ami szerkezetüket illeti, különféle típusok alakultak ki. Gyakori az időrendi felépítésű tematikus műjegyzék, mellette a leginkább elterjedt megoldás a szisz-

tematikus szerkezetű (zenei műfajok vagy zenekari letét szerint). A betűrendes szerkezetű nagyon ritka, illetve csak vokális műveknél (opera) képzelhető el, de az énekes alkotásoknál is csak elvétve lehet találkozni ezzel a megoldással.

A tematikus műjegyzékek alapvetően egy zeneszerző műveit regisztrálják, de ismertek olyanok is, amelyek egy zenei gyűjtemény (régii kottatár, archívum) állományát tárják fel. Akad néhány tematikus műjegyzék egy-egy zenei műfajról (opera, hangszeres műzene) is.

Pogány György

Helytörténet, iskolatörténet, iskolai könyvtártörténet II. rész

Az iskolai könyvtártörténet

A helytörténeten, közelebbről az iskolatörténeten belül egy sajátos, bizonyos fokig elkülönülő kutatási ágazatot, területet képez az iskolai könyvtártörténet. Mint a kifejezés is elárulja, a történeti vizsgálódáson belüli szakterületi differenciálódás terméke, és kettős kötődésű: egyrészt a könyvtártörténet szerves része; másrészt – erre utal a jelző – az iskolatörténettel áll szoros, elválaszthatatlan kapcsolatban.

Az iskolai könyvtártörténetben – hasonlóan az iskola- és az itt részletesebben nem ismertetendő könyvtártörténethez – szintén megfigyelhető a korábban vázolt hármas szint: egyetemes – országos – helyi. A helytörténet részeként az iskolai könyvtártörténet is kettős módon értelmezhető:

- gyakoribb, sőt csaknem általános: egy iskola könyvtárának, könyvtárainak múltja, fejlődése;
- ritkább: valamely település, megye iskolai könyvtárainak története.

Akár így, akár úgy, a könyvtár vagy könyvtárak múltját – vagy annak egy-egy darabját, szakaszát, szeletét – mindig a helyi körülmények figyelembe vételével, a helyi tényezők összehasonlításában mutatja be, értékeli. A többes szám iménti használata egy iskola esetében is indokolt; egyebek között fontos különbséget tenni a tanári (tanítói) és tanulói könyvtárak között, ezeken kívül diáktársasági, önképzőköri, diákmozgalmi stb. gyűjtemények is létezhetnek. Már ez a közismert tény is figyelmeztet, hogy a könyvtár fogalma és a könyvtári munka tartalma, gyakorlata történetileg változott, a könyvtárfajták is változatosak.

A könyvtár történeti jellegével függ össze a korszakolás fontossága. Az iskolatörténettel kapcsolatban elmondottakhoz feltétlenül hozzáfűzendő kiegészítésként: nem biztos, hogy a periodizáció egy-egy iskolai könyvtár esetében az anyaintézmény korszakait, szakaszait követi (eltérhet az alapítás dátuma, szakaszhatárt jelenthet egy új könyvtáros beállítása vagy egy gazdag hagyaték bekerülése stb.). Lehet, hogy inkább az iskolai könyvtárak, egyáltalán a könyvtárak országos vagy felekezeti történeti periodizációjához igazodott.

A könyvtártörténet, így az iskolai könyvtártörténet tematikája igen gazdag, ennél fogva a kiválasztható, kutatható téma igen sokféle lehet. Szempontunkból a leginkább előtérbe kerülő témák a következők:

- egy-egy iskola könyvtárának vagy könyvtárainak története, illetve egy fejlődési szakasza;
- egy-egy település vagy közigazgatási egység iskolai könyvtárainak fejlődése vagy állapota egy adott időszakban;
- a könyvtár létrejötte és ennek körülményei, esetleg előzményei, a könyvtár megszűnése és ennek okai, esetleg utódai;
- a könyvtár alapítója, fenntartója;
- az iskola és ebből következően a könyvtár jellege, profilja (gimnáziumban általános gyűjtőkör, szakiskolában szakkönyvtári jelleg stb.);
- a könyvtár elhelyezése, berendezése, felszereltsége az iskolán belül, a pénzügyi lehetőségek (költségvetés, külső támogatások, beiratkozási díjak stb.);
- az iskolai könyvtár(ak) állományának alakulása (gyarapítás, válogatás elvei, gyűjtőkör változásai, selejtezési elgondolások; számszerű adatok) és tartalmi összetétele;
- a könyvtári munkafolyamatok fejlődése: nyilvántartás, feltárás, katalógusok, raktározási rend, kölcsönzés, helybeni használat, tájékoztatás, bibliográfiai tevékenység, rendezvények stb.;
- a könyvtárhasználók, olvasók köre, száma, összetétele, az igények változásai; kiemelkedő olvasók; a könyvtár bekapcsolódása az iskolában folyó oktató-nevelő munkába; kiemelten: az olvasóvá nevelés kezdeményezései, eredményei és kudarcai;
- együttműködés más könyvtárakkal, közgyűjteményekkel, intézményekkel, szervezetekkel, az iskola fenntartójával stb.;
- az iskola könyvtárosa, könyvtárosai: számuk, felkészültségük, javadalmazásuk, tevékenységük, munkaidejük, a jeles könyvtárosok pályája stb.;
- a könyvtár fejlődését előmozdító adományozók, alapítványtevők, támogatók stb. élete, munkássága.

Az iskolai könyvtártörténet forrásainak és tájékozdási segédleteinek köre nagyjából megegyezik az iskolatörténeti forrásanyaggal és szakirodalommal, természetesen szükségszerű eltérésekkel. E témakörben is hangsúlyozandó az értesítők, a különféle jelentések szerepe; az értesítők bibliográfiája és repertóriumuk most készül az OPKM-ben, kb. 40 000 kötetet tárnak fel, s ez a segédlet hosszú-hosszú ideig nélkülözhetetlen információbázisa lesz az iskolai könyvtártörténeti kutatásnak is. Az egyidejű források közül kiemelendők még a gyarapodási, beiratkozási és kölcsönzési naplók, az iskolai könyvtárak régi könyvjegyzékai és katalógusai, az országos és helyi minervák, újabban az országos (központi) oktatás- és könyvtárpolitikai jogszabályok, irányelvek, útmutatók. Az iskolai könyvtárak történeti irodalmának kurrens számbavételét is elvégzi a Magyar Könyvszemle éves bibliográfiája; a retrospektív anyagról pedig az iskola- és könyvtártörténeti bibliográfiák tájékoztatnak. Az utóbbi években fellendülő iskolai könyvtártörténet-írás jeles, módszertani szempontból is figyelemre méltó alkotása Fabulya László *A nagy múltú középiskolák könyvtárjai* (Bp. 1990) c. füzeté.

Mindaz, amit az iskolatörténeti kutatással szembeni tartalmi, metodológiai követelményekről elmondottunk, az iskolai könyvtártörténetre is áll: alapvető elvárás a történetiség elvének alkalmazása, a következetes forráskritika, az objektivitásra való törekvés, elengedhetetlen az anyaintézmény (iskola, egyetem, liceum stb.) történetének tüzetes ismerete és vázlatos megismertetése, az országos, esetleg egyetemes könyvtártörténeti és neveléstörténeti tendenciák bemutatása. Érzékeltetni kell a szóban forgó iskolai könyvtár mindenkori helyét az adott város, megye könyvtári struktúrájában.

Az iskolai könyvtárak történeti kutatása is számos ponton kapcsolódik a különböző, imént felsorolt tudományágakhoz, ami a könyvtár sajátos társadalmi funkciójából, interdiszciplináris jellegéből következik. Ugyanis – pusztán emlékeztetőül felidézve – a könyvtár az információhordozók, a gyűjtött dokumentumok, más szóval a szöveg-, adat-, kép- és hangrögzítés különféle fajtáinak megőrzésével, közvetítésével az emberi tudás, a műveltség tárháza (mint információbázis), és részese az emberi művelődés folyamatának, ezen keresztül a társadalmi mozgásnak, fejlődésnek is. Magától értetődik, hogy a könyvtártörténet, közelebbről az iskolai könyvtárak története hozzásegít egy adott hely – település, megye, városrész stb. – fejlődésének alaposabb megismeréséhez, erősítheti a szűkebb környezethez való érzelmi-értelmi kötődést, a lokálpatriotizmust. Az iskolai könyvtártörténetírásnak ezen túlmenően is lehet, van tudományos hozadéka, különösen négy vonatkozásban.

- Hozzájárul a magyar könyvtárügy, a magyar könyvtárak múltjának, fejlődésének, mindenkori állapotának részletesebb, tényszerűbb, a helyi, intézményi eltéréseket, jellemzőket is kimutató megismeréséhez. E téren a számottevő eredmények ellenére is sok az adósság, voltaképpen az út kezdetén tartunk. Roppant keveset tudunk pl. az elemi iskolák, a polgári iskolák, a szakképző intézmények könyvtáiról.
- Jelentékeny mértékben segíti a műveltséganyag közvetítésével kapcsolatos történeti kérdések megválaszolását. Egyebek között: mit tanítottak, milyen tan- és segédkönyveket használtak, milyen művek indukálták az újszerű pedagógiai törekvéseket, a könyvek, folyóiratok és egyéb dokumentumok milyen szerepet tölthettek be a nevelés-oktatás folyamatában; a tudományos eredmények miként kerültek át az iskola tananyagába, hogyan formálták a tanárok szemléletét; milyen szépirodalmi alkotásokat olvastak a tanárok és a diákok, hogyan formálódott az új irodalmi irányzatok befogadó közönsége; a gyűjteményben található könyv- és sajtóritkaságok miként kerültek ide és hogyan maradtak meg, milyen módon szerezték be a külföldi vagy tiltott műveket, hogyan játszották ki a cenzúrát stb.
- Tanulmányozható a politikai, eszmei áramlatok behatolása, terjedése, továbbá a könyvtárak, könyvtárosok aktív vagy passzív szerepe ebben a folyamatban. Vizsgálható, hogy egy-egy időszakban milyen eszme közvetítő nyomdatermékeket vagy más információhordozókat szereztek be, forgalmaztak, illetve milyen eszmék propagálását, terjesztését vállalták tudatosan. Szerencsés esetben (ha vannak források) kideríthető, hogy mit és miért tiltott be a cenzúra vagy a fenntartó hatóság, illetve minek a gyarapítását szorgalmazták.

- Előmozdítja az életrajzi adatok, mozzanatok kutatását, feltárását. A neves személyiségek pályafutásának, szellemi arculatának hiteles ábrázolása ugyanis feltételezi annak megismerését, hogy mint egykori diákok vagy pedagógusok mit olvastak, milyen információkhoz, élményekhez juthattak, jutottak hozzá az iskolai könyvtárban. E tekintetben hasznos adalékokat szolgáltatnak a könyvekben, periodikumokban lévő kéziratos bejegyzések és az ex librisek. Sajátos eset, s különleges figyelmet igényel, ha a kutatott személy könyvtárosa volt az iskolának.

A második és harmadik kutatási irány – vagyis a műveltség- és eszmeközvetítő szerep tanulmányozása – szempontjából kiemelkedően fontos a könyvtár állományának mélyreható elemzése. A mindenkori gyűjtemény tartalmi analízise mutatja meg, milyen volt a könyvtár igazi minősége, milyen volt – Makkai László szavaival – az „információs profil”. Érdekes és komoly eredményekkel kecsegtető – bár roppant munka- és időigényes – feladat a mindenkori állomány összetevése az adott időszakban (területen, szakágban) megjelent irodalommal; vagyis annak kimutatása, hogy a könyvtár ebből mit szerzett be. Könnyen elvégezhető egy-egy iskolai könyvtári ajánló jegyzék összehasonlítása a szóban forgó könyvtári állománnyal. Felmerülhet a korszerűség vizsgálatának igénye is; ezzel kapcsolatban Makkai László az ún. „késési index” alkalmazását ajánlja, azaz annak megállapítását, hogy a megjelenés után a könyvek és más dokumentumok mennyi idő múlva kerültek be az adott könyvtárba. A kiadás vagy a keletkezés, esetleg a nyomda helye szerinti csoportosítás jelezheti a tájékozódás, a kapcsolatok irányát, de utalhat a tartalmi értékekre is, a külföldi anyag esetében pedig megfelelés lehet a nyelvi tagozódással.

A könyvtáros szerepe az iskolai könyvtártörténet kutatásában

Ezt a kérdéskört külön kellene tárgyalni, itt csak arra van idő – mint a bevezetésben céloztam rá – hogy egy-két dolgot felvillantsak, majdhogynem az utalás erejéig.

A könyvtár elsődlegesen gyűjtő, őrző, szolgáltató intézmény; ebből következően a helytörténeti és az iskolatörténeti kutatásban is sajátos funkciói révén vesz részt: gyűjti és feltárja a helytörténeti, iskolatörténeti dokumentumokat, információkat, továbbá tájékoztatást ad azokról; ezenkívül gyűjti és rendelkezésre bocsátja a tájékozódás segédleteit. Ez közismert, ezt igazolja a mindennapi, bár nem igazán általános gyakorlat is. Különösen fontos, hogy az iskolai könyvtáros igyekezzen beszerezni a saját iskolára vonatkozó kurrens információanyagot – tehát az eseményekkel egyidejűleg keletkezett, a könyvtári gyűjtőkörbe tartozó különféle dokumentumokat, amelyek a történeti kutatás potenciális forrásai. Törekedjen a visszamenőleges, tehát a korábban keletkezett anyag megszerzésére is. Elsősorban az iskola működésének saját dokumentumait, valamint a tanárok könyveit, cikkeit, hangfelvételeit, képeit stb. gyűjtse be, de ide sorolható az egykori diákok alkotásainak beszerzése vagy regisztrálása is. Természetesen az iskoláról szóló irodalom, információanyag is a gyűjtőkörbe tartozik. Talán mondani sem kellene, hogy az iskola könyvtárára, könyvtáraitra vonatkozó dokumentumok, információk felkutatására, megőrzésére szintén erősen oda kell figyelni.

(Közbevetőleg: az iskolai könyvtárak helyismereti gyűjtőkörének pontos ki-munkálása még előttünk álló feladat; a több évtizedes, évszázados tapasztalatok birtokában és a jelen követelményeinek, körülményeinek mérlegelésével azon-ban mindenképpen elvégezhető és elvégzendő.) A könyvtár kötelessége az ál-lományában lévő helytörténeti és iskolatörténeti dokumentumok feltárása, hoz-záférhetővé tétele, miként kötelessége az információszolgáltatás során a birto-kában lévő anyaggal a kutatás, a kutatók segítése; e téren fontos vállalás lehet bibliográfiák készítése. A könyvtáros részt vehet – mint ahogy sok-sok példa van rá – a helytörténeti és iskolatörténeti ismeretek népszerűsítésében is kiállítások-kal és egyéb rendezvényekkel, valamint a helytörténeti órák tartásában is, de ez már túlmutat a mostani előadás témáján.

Az iskolai könyvtáros – ha erre kellően felkészült és kedve, ideje van hozzá – maga is bekapcsolódhat a történeti kutatómunkába: a komplexen értelmezett helytörténeti és a tematikailag szintén összetett iskolatörténet rengeteg témát, lehetőséget kínál erre; most például az 1000 éves a magyar iskola, a millicente-nárium évfordulói, a különféle pályázatok, a nemzeti alaptanterv várható beve-zetése stb. ösztönöznek.

Mégis leginkább a könyvtártörténeti és az ehhez rendkívül szorosan kapcsó-lódó könyv- és sajtótörténeti kutatás ajánlott; ehhez vannak leginkább források, ez igényel legkevesebb utánajárást, s talán ehhez van leginkább szakértelem, fel-készültség. (Segítség lehet Bényei Miklós A könyvtártörténet-írás problémái, kü-lönös tekintettel a helytörténeti munkára – Szentendre, 1988 – c. módszertani tanácsadója.)

A könyvtárak – köztük az iskolai könyvtárak – a könyvtári tevékenységformák múltjának, fejlődésének feltárása elsősorban a szakma képviselőinek feladata, sőt kötelessége. Franz Mikau német könyvtártörténész írta: „Ha van tudományos hivatás, amelynek műveléséhez elengedhetetlen saját területe múltjának ismere-te, úgy elsősorban a könyvtárosság ez. Senkit sem kötnek olyan erősen a hagyó-mányok, senki nem él annyira előző nemzedékétől örökölt feltételek között, mint a könyvtáros.” Egy-egy, a helytörténet, a könyvtártörténet iránt érdeklődő, haj-lamot érző könyvtáros számára szép és érdekes feladat lehet valamely iskolai könyvtártörténeti téma feldolgozása. Többféle műfaj is kínálkozik: tanulmány, esszé, ismeretterjesztő közlemény, forráspublikáció, adattár (kronológia, topog-ráfia, életrajzi lexikon stb.), könyvtári krónika vezetése; végső soron, ha tudó-mányos megalapozottsággal és igénnyel készül, idesorolandó a könyvtártörténeti bibliográfia is: pl. egy gyűjtemény rekonstruált jegyzéke, valamely könyvtáros-ta-nár munkásságának bibliográfiája. Talán a publikációs fórumok is bővültek: új-jáélednek az értesítők; szinte minden megyében jelennek meg levéltári, múzeumi évkönyvek, több városban helytörténeti folyóirat; de írhatunk cikket a helyi lapba, sőt az iskolai újságot fel lehet használni történeti adatok közlésére.

A feltáratlan témák sokasága várja kutatóját. Ne riasszon vissza az sem, ha egy témáról már készült feldolgozás; ha vannak új, feltáratlan források vagy si-kerül új összefüggéseket találni, érdemes vele foglalkozni. Minden kis adalék, minden új meglátás, minden közlemény múltunk jobb megismerését teszi lehe-tővé, szakmai önismeretünket erősíti, gazdagítja.

Bényei Miklós

Az NKA könyvtári szakmai kollégiuma közleménye

„A Nemzeti Kulturális Alap könyvtári szakmai kollégiuma a jövőben is számít a szakma egészének, s különösen a szakmát képviselő szervezeteknek segítségére munkája során. Ezért megköszönve az eddig kapott támogatást, az alábbi két kérésrel fordul a Magyar Könyvtárosok Egyesületéhez és az Informatikai és Könyvtári Szövetséghez.

Bár korainak tűnik, hogy máris az 1998-ban meghirdetendő pályázat témáin gondolkodjunk, a kollégium igen nagy súlyt helyez arra, hogy a lehető legteljesebb szakmai konszenzussal legyenek kiválasztva a pályázati témakörök. A cél az, hogy olyan tevékenységeket, folyamatokat, projekteket ösztönözzön az NKA, amelyek hatása a könyvtárak minél szélesebb körét érinti, s amelyek finanszírozása a költségvetési keretből nem, vagy csak igen kis részben lehetséges. A kollégium álláspontja szerint azonban az NKA forrásait nem lehet a napi működés és fenntartás kiadásainak fedezetére fordítani.

Ha kellő alapossággal, a javaslattevők minél szélesebb köreit mozgósítva akarjuk a pályázati témákat kiválasztani, bizony időben hozzá kell kezdeni a javaslatok begyűjtéséhez. Hozzá kell tennem azt is, elképzelhető, hogy az NKA számára megnyíló új források esetleg azt is lehetővé fogják tenni, hogy kedvező esetben sikerül még egy pályázatot kiírni idén a második félévben. Ez a lehetőség is arra int bennünket, hogy mielőbb szólítsuk meg a szakmát.

Ezért arra kérem, hogy az MKE, illetve az IKSZ szervezetei, tagozatai és tagjai tegyék meg a pályázati témakörökre vonatkozó javaslataikat. Erre vonatkozóan határidőt nem szab a kollégium, csupán tájékoztatásul közlöm, hogy kész az 1998. évi pályázat kiírásakor fontolóra venni minden, 1997. szeptember 30-a előtt bármikor befutott javaslatot. Nagy segítséget jelentene, ha a javaslat a téma megjelölésén túlmenően tartalmazná azt is, hogy az adott feladatra mekkora összeget lenne célszerű fordítani, valamint – százalékosan kifejezve – a kollégium rendelkezésére álló keret mekkora hányadát érdemelné meg a téma. Tájékoztatásul azt is közölnöm kell, hogy becslésem szerint az idei keret (68 millió forint) feltételezhetően jövőre sem csökken, sőt reményeink szerint – a befizetések növekedésének függvényében – talán még emelkedik is valamelyest. Tudni kell azonban azt, hogy ebből az összegből kell támogatni a szakmai folyóiratokat, a szakmai könyvkiadást és a nagyrendezvényeket is. A másik kérés arra vonatkozik, hogy az MKE, illetve az IKSZ elnöksége, szervezetei, tagozatai és tagjai tegyék meg kritikai észrevételeiket az NKA és könyvtári szakmai kollégiuma működését (az NKA szerepe a magyar kulturális életben, a működés tapasztalatai, a források megosztása, a pályázatok lebonyolítása, a támogatások hatása a magyar könyvtárügy fejlődésére stb) illetően.

Az MKE, illetve az IKSZ eddig nyújtott segítségét ismételten megköszönve, s további javaslatokat és kritikai észrevételeket várva minden könyvtáros és tájékoztató szakembertől őszinte tisztelettel küldi üdvözetét Papp István, a könyvtári szakmai kollégium vezetője.”

A Soros Alapítvány könyvtár-támogatási pályázatot hirdet az alábbi témakörökben

1. Könyvtárak összehangolt állománygyarapítása

A pályázat célja

Társadalomtudományi tárgyú könyvtári dokumentumok (könyvek, CD-ROM-ok és CD-k stb.) összehangolt, szoros együttműködésen alapuló beszerzésének támogatása az olvasók szélesebb körű tájékoztatása és a könyvtárak gazdaságosabb működése érdekében.

A pályázók köre

Azon megyei és városi közkönyvtárak, felsőoktatási intézmények könyvtárai és országos feladatkörű szakkönyvtárak, amelyek ezt a gyarapítási munkát egy-mással egyeztetve kívánják elvégezni. *(Az együttműködésen alapuló pályázat azt jelenti, hogy a kooperációban résztvevő felek vállalják, hogy sikeres pályázat esetén kölcsönösen tájékoztatják használóikat a többi könyvtárban beszerzett dokumentumokról, illetve – kézikönyvek esetén – elektronikus úton, telefonon vagy helyi átkölcshözés formájában az olvasók rendelkezésére bocsátják az információkat.)*

A pályázat követelményei

Pályázni kizárólag az e célra szolgáló űrlap kitöltésével lehet, amelyen a részletes pályázati követelmények megtalálhatók. A pályázathoz mellékelni kell a beszerezni kívánt dokumentumok és várható árak tételes listáját. A pályázatot minden könyvtár egyénileg adja be, de a pályázatban fel kell tüntetni az együttműködő könyvtárak listáját. Kérjük az együttműködő könyvtárakat, hogy pályázataikat külön űrlapon, de egy csomagban nyújtsák be.

2. Alapozó program kidolgozása lakossági információs szolgáltatások könyvtári létrehozására

A pályázat célja

A civil társadalom széleskörű tájékoztatásához lakossági információs adatbázisok és szolgáltatások könyvtári létrehozására van szükség. A pályázat célja egy korszerű alapozó program kidolgozása ennek elősegítéséhez.

A pályázók köre

A lakossági információs szolgálat terén tapasztalattal bíró, képzésben járatos magánszemélyek vagy munkacsoportok pályázhatnak.

A pályázat követelményei

A pályázatnak tartalmaznia kell a képzési program színopszist, a módszertani és egyéb segédanyagokat, a megvalósíthatósági tervet, valamint a képzési

fázisokat is magában foglaló időrendi tervet. A programnak foglalkoznia kell a határokon túli, regionális hasznosíthatósággal is.

A sikeres pályázók megbízást kaphatnak a program vagy meghatározott részei kidolgozására.

3. Képzés

A pályázatoknak a könyvtárosok továbbképzését, a legújabb ismeretek terjesztését kell szolgálniuk. Intézmények és magánszemélyek pályázhatnak képzés szervezésére és képzésen való részvételre Magyarországon és külföldön egyaránt.

4. Könyvtári automatizálás

Könyvtárak pályázhatnak a nemzetközi szabványoknak megfelelő könyvtári automatizálási projektekkel.

5. Egyéb

A fenti kategóriákba nem illeszthető, innovatív könyvtári projektekkel lehet pályázni.

A pályázók köre

Könyvtárak, könyvtári szakemberek, kutatók.

- A pályázatok elbírálásakor előnyben részesülnek az első két témakörben benyújtott pályázatok.
- A pályázatok támogatására fordítható keret: 18.500.000 Ft.
- A Soros Alapítvány a sikeres pályázatokat angolra fordítva továbbítja az Open Society Institute Regionális Könyvtárprogramjának kuratóriumához, ahol pozitív elbírálás esetén további támogatást nyerhetnek.

Pályázni kizárólag az e célra szolgáló űrlap kitöltésével lehet, amelyen a részletes pályázati követelmények megtalálhatók. Az 1. témában és a 2–5. témában két külön űrlapon kell pályázni.

Beküldési határidő: 1997. május 12.

A pályázati döntésekről szóló értesítés várható határideje: 1997. október eleje.

További információ és pályázati kérdőív beszerezhető:

A pályázó nevére megcímezett és felbélyegzett közepes méretű válaszböríték megküldésével postai úton: Soros Alapítvány, 1525 Budapest, Pf. 34, (tel: 315-0303, fax: 315-0201), vagy személyesen: Bp. II. ker. Bolyai u. 14.

A Soros Alapítvány részletes tájékoztatója a www.soros.hu címen megtalálható az Interneten.

Pályázat

a kortárs magyar irodalom népszerűsítésére

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja az MKM Közművelődési Főosztályának támogatásával pályázatot hirdet általános és középiskolák könyvtárai, valamint közkönyvtárak számára a kortárs hazai és határon túli magyar irodalom olvasásának ösztönzésére, hatékony népszerűsítésére az alábbi két tárgykörben:

1. Az iskolai és közkönyvtárak egyszeri támogatást kaphatnak az értékes mai irodalom népszerűsítésének különböző formáihoz: író-olvasó találkozó, rendhagyó irodalomórak, vers- és prózamondó versenyek, esz-szépályzatok szervezéséhez és lebonyolításához.
2. Az iskolai és közkönyvtárak egyszeri támogatást kaphatnak a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalom népszerűsítését vállaló pedagógusok és könyvtárosok tudásának elmélyítéséhez, értő ismeretének kialakításához: tanfolyamok, előadássorozatok, a tudatos műbefogadást elősegítő képzési programok megszervezéséhez és lebonyolításához.

Valamennyi pályázni kívánó könyvtár *1997. május 30-ig* küldje be maximum két A/4-es oldalon tervezett programját és költségvetését. Az igényelhető összeg intézményenként 50–80 ezer forint, s ebből a szervezést vállaló könyvtáros és/vagy pedagógus is részesülhet.

A bíráló bizottság előnyben részesíti könyvtár és iskola együttes akcióját. A felhasználható teljes keret: 1 millió forint. A pályázatok elbírálásának, illetve a nyertesek értesítésének határideje: *1997. június 30.* A nyertes intézmények az összeg felhasználásáról legkésőbb 1997. november 30-ig tartoznak bizonylattal alátámasztott pénzügyi kimutatást készíteni. A pályázatokat *A kortárs magyar irodalom népszerűsítése* felirattal ellátott borítékban az OSZK–KMK címére (1827 Bp. Budavári Palota F épület) kérjük eljuttatni.

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség hírei

Március 12-én megtartotta idei első szakmai napját az Informatikai és Könyvtári Szövetség. Borsos Árpád, a Belügyminisztérium főtanácsosa beszélt a kollégáknak magáról az államháztartási reformról és annak könyvtári vonatkozásairól. A könyvtárüggyel kapcsolatban elsődlegesen a költségvetési intézmények reformja határozza meg a közeljövő feladatait, ugyanakkor növekszik a könyvtárakban a piaci szolgáltatások szerepe, fejtette ki. Az előre feltett kérdésekre válaszolva Borsos Árpád azt mondta, hogy a reform hosszú folyamat, a jelen pillanatban senki sem tudná megjósolni a befejezés idejét, de azt sem lehet még tudni, hogy vajon milyen arányban gondoskodik majd az új államháztartási rendszerben a központi költségvetés illetve a fenntartó önkormányzat a könyvtárakról. Ennek érdekében először pontosan meg kellene határozni a helyi önkormányzatok gazdasági és társadalmi szerepét, ez pedig még nem történt meg. A könyvtárak fennmaradásának egyedüli biztosítója a többoldalú finanszírozás lehet. Ehhez persze az állam is több csatornán járulhat hozzá (lásd például a hátrányos helyzetű önkormányzatoknak juttatható támogatást). Ami a könyvtári törvény és az önkormányzati törvény összehangolását illeti, azt Borsos Árpád nehéz feladatnak tartja. Az elérendő cél szerinte egy olyan szabályozás lenne, ami lehetőséget ad arra, hogy a szakmai garanciák keretei között az önkormányzat és az állampolgár maga dönthesse a könyvtáráról. Ehhez mindenképpen jó lenne olyan normatívát kidolgozni, amelynek a feladat ellátása a legfontosabb eleme. A volt szakszervezeti könyvtárak közül szerinte azok maradhatnak fenn, melyeknek szolgáltatásaira igény van. A gazdálkodási lehetőségekkel kapcsolatban Borsos Árpád elmondta, hogy a kincstári rendszer keretei között is van mód csúcspontok és mélypontok kialakítására. Az egytizenkettedes gyakorlat technikai szükségszerűség, de ennyi mozgásteret hagy az intézményeknek.

A nap további részében a közbeszerzési eljárás folyamán felmerült nehézségekről mondta el tapasztalatait Petrovics Mária (Egyetemi Könyvtár) és Hámosi Attiláné (LRI Repülőtéri Tájékoztató Iroda). A kialakult vita arra enged következtetni, hogy a közbeszerzési eljárás komoly többletkiadásokat és sok munkát jelent a könyvtáraknak, ez pedig nem szolgálja azt a célt, amiért a törvény megszületett, a megtakarítást.

Végül dr. Skaliczki Judit és dr. Kenyéri Katalin válaszolt a kollégák kérdéseire az új besorolással kapcsolatban. Skaliczki Judit elmondta, hogy az adott lehetőségek (már megjelent törvények, eddigi képzési formák stb.) nagyon megkötötték a minisztérium kezét az új besorolások kialakításakor. Léteznek még

problémák, ezek megoldását csak lépésről lépésre haladva lehet megtalálni. A legtöbb vitát a hároméves képzés jelenlegi besorolása gerjesztette. Mindkét előadó felhívta a kollégák figyelmét a százalékos illetménypótlék lehetőségére. A minisztérium törekszik arra hogy megkeresse a továbblépés lehetőségét. Többen is rákérdeztek, hogy végül is mi a besorolás alapja. Kenyéri Katalin válaszában hangsúlyozta, hogy a munkakör a kiindulópont, ahhoz kell meghatározni a szükséges végzettséget. Az E kategóriának megfelelő képesítés pillanatnyilag nincs a könyvtári szakmában. A képzési rendszer felülvizsgálatakor erre is figyelni fognak. A vita tanulsága mindenképpen az, hogy törekedni kell a képzés és a besorolások összhangjának megteremtésére.

Rónai Ivánnak, az MKM Kulturális Örökség Főosztálya vezetőjének felkérésére Zalai dr. Kovács Éva fogja képviselni a szövetséget a millennium megünneplése kapcsán alakult munkacsoportban. A munkacsoport a kormányprogram keretein belül előkészíti a könyvtári és közgyűjteményi hálózat fejlesztését.

Március 20-án ülést tartott a Magyar Kulturális Szövetség elnöksége. Török Imre előterjesztésében megtárgyalta az egyetemeken és főiskolákon kialakult gazdálkodási nehézségekkel kapcsolatos kérdéseket és beszámolt a miniszteriummal, a Magyar Rektori Konferenciával, a szakszervezetekkel és a egyetemek gazdasági főigazgatóinak kollégiumával folytatott tárgyalásokról. Az elnökség tagjai aggodalmukat fejezték ki a nehéz gazdasági körülmények miatt, amelyek mára nem csak az egyetemeken, hanem a kulturális intézményekben is kialakultak. Felmerült például, hogy egyes kiemelt kulturális intézményeknél a munkabérek és a rezsiköltségek kifizetése után mindössze a költségvetés 1%-a marad szakmai tevékenységre. Az elnökség úgy határozott, hogy állásfoglalást ad ki a témakörben. Elkészült a balatonöszödi tanácskozás programja. A programban szerepelnek a média- és kulturális piaci rendtartás kérdései, Ezredvégi leltár címmel beszélgetés a kulturális és sajtóbizottság munkájában résztvevő képviselőkkel, miniszteri kerekasztal volt és jelenlegi művelődési miniszterekkel.

Március 20-án megalakult az Informatikai Érdekegyeztető Fórum Egyéb-non-profit Érdekképviselői Csoportja. A csoport képviselőjéül a tagok dr. Risztics Pétert választották (Budapesti Műszaki Egyetem), távollétében a csoportot dr. Bendzsel Miklós (MAK), illetve Basa István (MEISZ) képviseli.

Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz

Lezárva: 1997. március 18.

66. szám

A szervezeteknek és a központi testületi tagoknak kiküldjük: a megjelenés után három napon belül.

Elnökségi hírek

Elnökségi ülés, 1997. március 5. – Az idei rendezvények teendőinek megbeszélése után (ezekről egyenként ld. alább) Vajda Erik beterjesztette a tanács véleménye alapján módosított javaslatot az MKE szakértői adatbázisának létrehozására. Az elnökség ezt jóváhagyta, így remélhetőleg hamarosan megkezdődhet a szakértők jelentkezéseinek összegyűjtése. – A határon túli magyar könyvtárosok támogatására Kocsis István dolgozott ki cselekvési tervet. Előterjesztése nyomán március 20-án az elnökség megbeszélésre hívta meg azoknak a könyvtáraknak a munkatársait, akik ebből a munkából eddig is kivették a részüket, továbbá az MKM Határon Túli Magyarok Hivatalának és a Hungaris Alapítványának a képviselőit, akiktől anyagi segítséget remélünk. – Tuba László beszámolt az NKA Közművelődési Kollégiumában végzett munkájáról, a könyvtárak pályázati eredményeiről ebben a kollégiumban. Ez évben lejár a mandátuma, ekkor a szaksajtóban is közreadja majd tapasztalatait. – Az Egyebek között támogatási kérések, a besorolásokkal kapcsolatos panaszok (ezek megválaszolását az elnökség a Képzési Bizottságra bízta) és a kedvezményekből adódó forráskivonás problémái szerepeltek.

Millenniumi munkacsoport – A magyar államiság ezeréves évfordulójának megünneplésére szóló kormányprogram részeként az MKM tervei között szerepel az országos közgyűjteményi, így a könyvtári hálózat fejlesztése. A cél az intelligens ország megvalósítása. A program kidolgozására munkacsoport alakul: az MKE Hegedűs Pétert, az OSZK főigazgató-helyettesét kérte fel, hogy képviselőként részt vegyen a munkacsoport munkájában.

Mi történt a szervezetekben?

Békés Megyei Szervezet (BMSz) – Az MKE Békés Megyei Szervezete és a Békés Megyei Könyvtár által „Könyvtár és könyvtáros a megváltozott társadalmi viszonyok között” című kiírt közös pályázatra beérkezett dolgozatokat ez év március 11-én értékelték a Békés Megyei Könyvtárban. A pályázatra 8 pályamű érkezett. A bíráló bizottság (Csobai László, Krasznahorkai Géza, Varga Gáborné) úgy döntött, hogy nem tér el az eredeti kiírástól és kiadja az ott feltüntetett

díjakat. I. díjat kapott Láda Tünde (Hajdúböszörményi Főiskola Könyvtára) 10 ezer forint értékben. II. díjat nyert Petrovics Mária (Oroszázi Városi Könyvtár; 8 ezer forint), III. díjat nyert Ceglédi Mihály (Nagyszénási Községi Könyvtár; 5 ezer forint). 1500 forintos különdíjban részesült Liborné Putnoki Edit (Oroszázi Városi Könyvtár) és Szaszák György (Békés Megyei Könyvtár) dolgozata. Könyvjutalmat kapott Kovács Istvánné (Jászszentlászló) és Major Dóra (Kiskunfélegyháza).

Elektronikus Könyvtár Szekció (EKSz) – Örömmel tudatjuk, hogy március 7-én megalakult az MKE 32. szervezete, az EKSz. Az alakuló ülésen került sor a vezetőség és az ellenőrző bizottság megválasztására. Az új szekció elnöke Moldován István (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Könyvtára), titkára Drótos László (Miskolci Egyetem Könyvtára), gazdasági felelőse Tapolcai Ágnes (Állatorvostudományi Egyetem Könyvtára) lett. A szekció jelen lévő tagjai megegyeztek abban, hogy a szekció nevéhez híven elektronikus postai úton váltanak üzeneteket – az elsők között például a szervezeti és működési szabályzatról és az EKSz munkatervéről –, a szakmai véleménycserékre a Katalist levelező listát használják majd.

Nógrád Megyei Szervezet (NMSz) – 1996. december 9-én az NMSZ a tagság kezdeményezésére új vezetőségi tagokat választott és módosította szervezeti és működési szabályzatát. Az NMSz elnöke Fehér Miklós lett (ő képviseli a szervezetet a tanácsban is), a titkár Nagy Jánosné. A vezetőség tagjai: Egner Péterné, Gerhát Gyuláné, Gyócsiné Domján Katalin, Menichné Molnár Éva, Tóth Lászlóné. Az ellenőrző bizottság tagjai: Novákné Bükki Mária, Balláné Simon Mária, Szikszai Márta, Rauscher Gyuláné.

Somogy Megyei Szervezet (SMSz) – Március 4-én szakmai napot tartottak a kaposvári Megyei és Városi Könyvtárban. Bali Aranka megyei körképe után dr. Skaliczki Judit tartott előadást Könyvtárügyünk aktuális kérdései a könyvtári törvénytervezet tükrében címmel. Halász Lászlóné, a SMSz elnöke ismertette az 1997. évi program tervét, ezt követte a Szirén számítógépes könyvtári program bemutatása.

Pénzügyek

Szakmai programok támogatása 1997 – Az MKE főtitkára levélben 1997. április 15-ig kérte a szervezetek elnökeitől szakmai programjaik, rendezvényeik tervét. A kéréseket az elnökség április 24-i ülésén bírálja el.

Pályázatok

Nemzeti Kulturális Alap 1998 – Az NKA Könyvtári Szakmai Kollégiuma megkérte az MKE elnökétől az MKE, illetve szervezetei és tagjai javaslatait az 1998-as pályázati témakörökre (esetleg megnyíló új források esetén még egy idei pályázatra). A kollégium elnökének, Papp Istvánnak erről szóló levelét megküldtük a szervezetek elnökeinek. A kollégium nem szabott meg határidőt, kész az 1998. évi pályázat kiírásakor fontolóra venni minden, 1997. szeptember 30. előtt beérkezett javaslatot. Kérjük a kollégákat, hogy javaslataikat Papp Istvánnak küldjék (FSzEK, 1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.).

Képzés

Újabb tanfolyamok előkészületben – A Zrinyi Akadémián tervezzük a hálózati tanfolyamok folytatását. Drótos László elkészítette egy háromnapos WWW-tanfolyam és egy haladó Internet-tanfolyam tematikáját. Most már csak a szükséges pénzt kell előteremteni. Reméljük, hogy a Nemzeti Kulturális Alapnál sikeresen pályázunk e tanfolyamok költségeinek legalább részbeni fedezetére.

Lezajlott rendezvények

Könyvtári törvény – 1997. február 20-án az Országgyűlési Könyvtár Hátterbeszélgetés címmel konzultációt szervezett a téma iránt érdeklődő országgyűlési képviselők, szakértők és a könyvtári szakma vezető képviselői részére, a kodifikációs munka segítésére és a képviselők tájékozódása érdekében.

Előkészületben...

Multimédia a kultúrában és a könyvtárban – 1997. május 14-én lesz a Széchenyi Könyvtárban az MKE tavaszi országos konferenciája, multimédia bemutatóval és – könyvtárak és oktatási intézmények számára kedvezményes – vásárral egybekötve. A konferencia jelentkezési felhívását a szokásos csatornákon hamarosan eljuttatjuk az egyesület tagjaihoz.

IV. országos helyismereti tanácskozás – 1997. július 23-tól 25-ig Miskolcon kerül megrendezésre. Szervezésében számos megyei közgyűjtemény mellett részt vállalt a Borsod Megyei Szervezet, a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete és a Bibliográfiai Szekció. A jelentkezési lapokat minden MKE szervezetnek és megyei könyvtárnak megküldték a miskolci kollégák további terjesztésre. A jelentkezési határidő: március 31.

Vándorgyűlés – Az előadások tartására szóló felhívást megküldtük az MKE szekciónak és szervezeteinek, az Informatikai és Könyvtári Szövetségnek, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kulturális Örökség Főosztályának, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyvtári Osztályának, az egyetemi és főiskolai könyvtári-informatikai tanszékeknek, továbbá egyes személyeknek, akiktől előadást remélünk.

Közművelődési könyvtárak egy új Európáért – Ez a címe annak a konferenciának, amelyet a magyarországi Francia Intézet a budapesti Goethe Intézettel közösen, a Művelődési és Közoktatási Minisztériummal, az Informatikai és Könyvtári Szövetséggel és az MKE-vel együttműködve szervez Budapesten, a Francia Intézetben, szeptember 25–27-én. Az előzetes program szerint csütörtökön, pénteken és szombat délelőtt Milyen legyen a jövő könyvtára, Könyvtárak és új technológiák, illetve Könyvtárosok és könyvtárlátogatók címmel kerül sor előadásokra és kerekasztal-beszélgetésekre. A kerekasztal-beszélgetéseket Kiss Gábor, Nagy Attila, Papp István, Ramháb Mária és Téglási Ágnes vezeti majd. A jelentkezési lap a szaksajtóban jelenik meg, a jelentkezési határidő május 15.

Nemzetközi kapcsolatok

RTMLA – Az elnökség 35 ezer forinttal támogatta Bányai Viola részvételét a könyvtárosegyesületek vezetésével foglalkozó IFLA-kerekasztal márciusi chicagói tanácskozásán.

IFLA-jelölések – Az idei koppenhágai IFLA-konferencián választják meg az IFLA új elnökét és töltik be a végrehajtó tanácsban megüresedett helyeket. Az MKE elnöksége az IFLA elnöki tisztére Christine Deschamps-t (Franciaország), a végrehajtó tanácsba Klaus-Dieter Lehmann-t (Németország), David Bendert (USA) és Derek Law-t (Egyesült Királyság) jelölte.

7. Deutscher Bibliothekskongress – Az MKE-t az elnökség megbízásából Léway Botondné dr., a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának főigazgatója fogja képviselni Dortmundban a német könyvtárak 7. kongresszusán (május 20–24.).

Társesemények, rokon szervezetek

Magyar Periodika Kör – Április 26-án lesz a Budapesti Kongresszusi Központ Bartók-termében az MPK tavaszi konferenciája a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál Könyvtáros-klubjának keretében Képzés, továbbképzés, önképzés címmel. Az előadások a következők lesznek: Elisabeth Simon (Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin): Az állományfejlesztéstől a forrásfejlesztésig, Irene Wormell (Royal School of Librarianship, Koppenhága): A könyvtári szolgáltatások minősége/ára, Bobokné Belányi Beáta (ELTE): Kell-e, lehet-e, hogyan és hol? A könyvtáros-informatikus továbbképzés tapasztalatai, Stefanie Gehrke (SWETS): Találjuk meg egymást! Az ideális kapcsolat lehetősége a könyvtáros és egy folyóirat-ügynökség között.

Európai orvosi könyvtárak tanácskozása – Szeptember 23-tól 25-ig Budapesten tartják az ún. EAHIL workshop-ot, amelynek témája: Információ-menedzsment az orvosi könyvtárakban. A konferencia angol nyelven folyik majd, magyar szervezője dr. Virágos Márta, DOTE Kenézy Könyvtár.

Előzetes rendezvénynaptár:

- 1997. április 10–11. A kultúra pénze, a pénz kultúrája, 4. konferencia, címe: Kér-e még a nép. Rendezők: a Kultúraközvetítők Társasága, az MKM, az NKA és a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége, Budapest, Atrium Hyatt Szálló
- 1997. április 26. A Magyar Periodika Kör tavaszi konferenciája, Budapest, Kongresszusi Központ, Bartók terem
- 1997. május. Az Európai Unió és a közép- és kelet-európai országok panel-konferenciája Strategy and Policy Formulation for the Information Society címmel, Budapest
- 1997. május 14. Multimédia a kultúrában és a könyvtárban, az MKE országos rendezvénye, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
- 1997. május 15–19. 42. nemzetközi könyvvásár, Varsó
- 1997. május 20. Konferencia az állománygyarapítás új útjairól, a Társadalomtudományi Szekció rendezvénye, OSZK

- 1997. május 27–29. Networkshop 97 konferencia, Keszthely, Pannon Agrártudományi Egyetem
- 1997. június 25–27. A LISTEN TEMPUS JEP (1994–1997) zárókonferenciája, Szombathely, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola
- 1997. július 23–25. IV. országos helyismereti konferencia, Miskolc
- 1997. augusztus 7–9. Az MKE 29. vándorgyűlése, Kecskemét
- 1997. augusztus 31–szeptember 5. IFLA közgyűlés, Koppenhága
- 1997. szeptember 25–27. A Goethe Intézet és a Francia Intézet konferenciája, Budapest
- 1997. október 16–18. The Andrew W. Mellon Foundation Conference on Library Automation, Varsó
- 1998. augusztus 16–21. IFLA közgyűlés, Amsterdam

Állásügyek

Állást keres: Bármilyen könyvtári munkát vállalna Szabó Erika (lakástel.: 213-6437). Jelenleg az Eötvös József Főiskola levelező könyvtár-szakának másodéves hallgatója. – Felsőfokú könyvtári informatikus, a tavalyi bértábla szerint D4-es besorolással állást keres. A leíró katalogizálás kivételével minden érdeklí. Az ajánlatokat Jeromos jeligére a titkárságra várja.

Állást kínál: A váci Katona Lajos Városi Könyvtár azonnali kezdéssel teljes munkaidőre keres felsőfokú végzettségű könyvtáros munkatársat, szakmai és számítógépes gyakorlattal. Ugyancsak azonnali belépéssel keres középfokú végzettségű könyvtáros munkatársat. Fizetés a közalkalmazotti bértábla szerint. További információ a 27/311-335-ös telefonszámon.

*

Szerkeszti: Hegykői Ilona

Cím: MKE titkárság, 1054 Budapest, Hold u. 6. Tel./fax: 111-8634

E-posta: MKE@MAIL.C3.HU vagy H11200MKE@ELLA.HU

